

begrip

*IMAMS EN
BESNIJDENISSEN
IN NEDERLAND*
PROCMURA:
DIALOOG IN
AFRIKA

JAARGANG 20 (1994) - NUMMER 119

MOSLIMS CHRISTENEN

Begrip

Een tijdschrift, dat vanuit de RK-Kerk, de Nederlandse Hervormde kerk en de Gereformeerde kerken in Nederland streeft naar het kweken van onderling begrip tussen Moslims en Christenen en gelovigen van beide godsdiensten oproept tot ontmoeting, met respect en behoud van eigen identiteit.

BUREAUS VOOR DE ONTMOETING MET MOSLIMS

R. K. Kerk: Drs. L. van Oers, Cura Migratorum,
Luybenstraat 17, 5211 BR s-Hertogenbosch tel. 073 - 145159

Ned. Herv. Kerk: Drs. G. Speelman, 'Kerk en Wereld'

Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 03438 - 12241

Gereformeerde kerken: Drs. C. van 't Leven, Dienstencentrum

Postbus 203; 3830 AE Leusden. Tel. 033 - 960360/960329

REDACTIE:

M. van den Boom

P. Goedendorp

H. Hurkens

N. Landman

L. van Oers (contactpersoon RK)

C. van 't Leven (contactpersoon GKN)

G. Speelman (contactpersoon NHK)

K. Steenbrink (eindredacteur)

Uitgever/ Redactie en administratie:

'Cura Migratorum'

Luybenstraat 17

5211 BR 's-Hertogenbosch

Fax 073 - 145159

Tekeningen: F. Kalb

Abonnementen:

f25,— / 450 Bfrs per jaar (5 nummers)

Losse nummers: f6,50 / 120 Bfrs

Giro 4300211 t.n.v. Begrip/Cura Migratorum

België: Kredietbank 453-0258581-69

tnv Begrip, Kastertstraat 19, 3600 Genk.

Abonnementen kunnen elk gewenst moment ingaan en worden automatisch verlengd, tenzij vier weken voor het begin van het nieuwe kalenderjaar schriftelijk wordt opgezegd.

Advertentietarieven op aanvraag.

Voor het overnemen van artikelen is toestemming van de uitgever nodig.

Imams en besnijdenis in Nederland, dialoog in Afrika

De inhoud van dit zomernummer van BEGRIP is gevarieerd. Vanuit de actuele situatie belicht Ibrahim Spalburg, voorzitter van SPIOR (Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond) de plannen voor een verbetering van de besnijdenis, met commentaar van een uroloog uit Gouda. Sajidah Abdus Sattar, secretaris van de Nederlandse Moslimraad, NMR, geeft haar visie op functie van een imam en de opleiding voor zo'n positie. Cokkie van 't Leven, opvolger van Jan Slomp namens de GKN, vertelt over haar vroegere activiteiten in West-Afrika, aangevuld door een bijdrage van Ane Mulder. Zij geven onbevangen inzage in de kerkelijke discussie over zending en dialoog.

Ter gelegenheid van koninginonedag werd de vice-voorzitter van de Stichting Cura Migratorum, tevens Bisschoppelijk Gedelegeerde voor het Vreemdelingenpastoraat, Pater J. Th. Rijk O. Carm onderscheiden met een benoeming tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, als blijk van waardering voor het werk dat hij voor de allochtonen in Nederland heeft gedaan. Eenzelfde onderscheiding werd gegeven aan ons oud-redactielid, Drs. Jan Slomp. De redactie van Begrip wenst hen beiden van harte geluk!

INHOUDSOPGAVE BEGRIP NO. 119, MEI 1994

Leerhuis: Paarden (Karel Steenbrink)	2
Besnijdenis (Ibrahim Spalburg en Dick Helmhout)	6
Toekomstige Imams in Nederland (S. Abdus Sattar)	10
Het Project voor Christen-Moslim Relaties in Afrika,	
PROCMURA: visie en organisatie (Cokkie van 't Leven)	15
Procmura in Ivoorkust (Ane Mulder)	23
Moslims in Europa	26
Boeken	30
Ontmoetingen en Coursussen	36

PAARDEN

Soerat 100 Al-'adijaat Paarden

In naam van God, Genade, Goedgunstigheid

Bij de snuivende paarden
 hun vonken slaande op de aarde
 bij dageraad opgejaagd
 de aarde in stof vervaagd
 breken zij door het kordon der zwaarden

De mens is God vergeten
 en hij wil het zelf ook nog weten
 hij is van bezit bezeten
 Denkt hij er niet aan hoe de graven worden opengeploegd?
 En ieders geweten wordt geproefd?
 Hun Heer laat het die dag zeker niet afweten!

Dit is geen nieuwe vertaling. Het is eerder een vrije bewerking van de tekst van soerat 100 van de koran, afgedrukt op een manier, waarbij het ritme en rijmschema van het origineel wordt gesuggereerd. Soerat 36:69 zegt: *Niet hebben Wij hem de dichtkunst onderwezen, noch is dat nodig voor hem. Niet anders is dit dan een Maning en een duidelijk sprekende Oplezing.* En soerat 11:13 *O zij zeggen: Hij heeft het verzonnen. Zeg: Komt dan aan met tien soera's daaraan gelijk die verzonnen zijn en roept aan, wie gij kunt buiten God, indien gij oprecht zijt.* De islamitische traditie kent een aantal vermakelijke voorbeelden van kreupele, imitaties van de krachtige taal van de koran. Wij willen hier de discussie over het al dan niet dichter of gedicht zijn van Mohammed en de koran niet herhalen. Dat de gedachte kon opkomen, bewijst op zich al, hoe dicht de taal van de koran tegen de Arabische poëzie van de tijd van Mohammed aan zat. Het kan dus geen

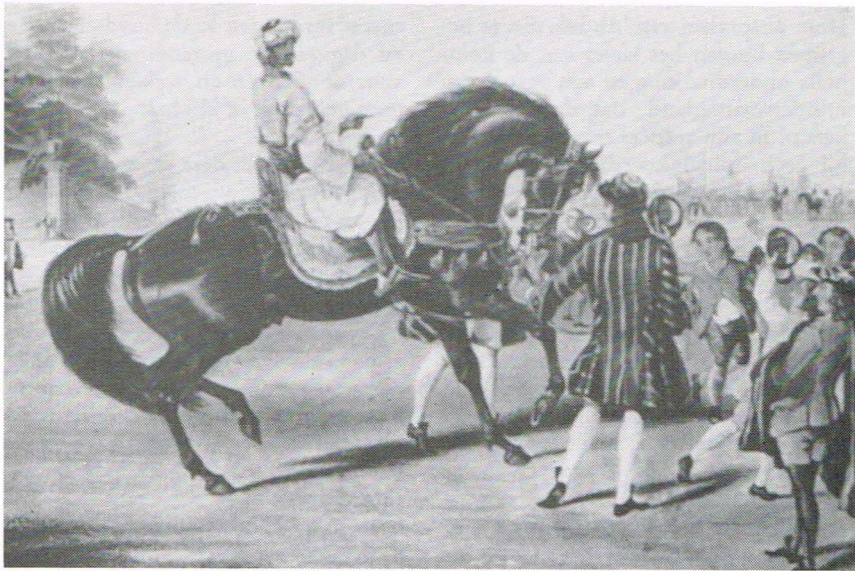
kwaad om dat in een vertaling/bewerking enigszins te willen imiteren.

Tot zover enkele opmerkingen over de stijl van de vertaling. Dan enkele verduidelijkingen naar aanleiding van sommige regels.

Paarden: de Arabische 'titel' van de soerat betekent eigenlijk alleen 'rennen'. Alle commentaren geven daarbij als uitleg dat het hier gaat om paarden die rennen, zodat zij snuiven, kennelijk in een verwijzing naar een soort oorlogstoestand, omdat het paard nu eenmaal niet als lastdier, maar als krijgsgedier werd gebruikt.

Opgejaagd: het Arabische *moeghieraati* kan ook actiever vertaald worden, in de zin dat de paarden in de aanval gaan.

Dageraad: Moh. 'Abduh in zijn commentaar zegt hiervan, dat 's morgens vroeg de beste tijd is om aan te vallen, want dan is de vijand nog niet gereed om

Een Arabisch paard, bewonderd door Europeanen.
 Uit: Spencer Borden, *The Arab Horse*, New York, 1906

aan te vallen of zelfs om zich te verdedigen.

De mens is God vergeten: letterlijk staat er dat de mens tegenover zijn Heer on-dankbaar is;

Afweten: de koran trekt alle taalregisters open, van dreiging tot ietwat koel cynisme. In dit laatste vers is hiervan sprake, als de dreiging aan de slechte kant rechtstreeks wordt geformuleerd. Hel en vuur hoeven er hier niet bij, want de juiste toehoorder weet daar al genoeg van.

Over die eerste vijf regels schrijft 'Abduh rond 1900: "God legt een eed af met vermelding van paarden, die bovengenoemde eigenschappen hebben, om uit te leggen, van hoeveel nut de paarden zijn en hoe hoog zij gewaardeerd worden door de ware gelovigen, de zakenlui en de werklieden. Dit vers moet de moslims er toe brengen, om zich toe te leggen op het houden en trainen van paarden, zo-

dat zij die kunnen gebruiken als zij oorlog moeten voeren. Tot de kracht van een volk hoort immers, dat het ieder ogenblik voorbereid moet zijn op een aanval van de vijand en deze ook meteen kan weerstaan. Daarom is er in de koran ook het vers: *En maakt tegen hen zo goed als jullie kunnen de bewapening en inzetbare paarden gereed om Gods vijand en jullie vijand daarmee vrees aan te jagen en afgezien van hen anderen die jullie niet kennen, maar die God kent* (soerat 8:60). Ook in de *hadies* van de profeet komen vele van zulke uitspraken voor. ... Is het dan niet verbazingwekkend, dat de moslims, die zo'n Boek en Leer bezitten, zich helemaal niet bekommeren op het houden van paarden? Ja, zij worden al in de maling genomen door de echte kenners van paarden, zodat de echte goede en mooie paarden al lang uit de islamitische landen zijn weggehaald naar andere landen."

Deze uitspraken van 'Abduh zijn te begrijpen binnen het kader van de koloniale onderdrukking en een gevoel van minderwaardigheid, dat daarmee opkwam. In zijn verdere commentaar legt hij geen duidelijk verband tussen het eerste en het tweede deel van de soerat.

Dat verband tussen het eerste en tweede deel van de soerat wordt wel gelegd door de Duitse Angelika Neuwirth, die wij hieronder zullen volgen. Soerat 100 begint met vijf regels, die alle betrekking hebben op een eed en een bepaald beeld van verwarring en strijd oproepen. Soortgelijke series zien we ook in de soerats 79, 77, 51, 37. Zij roepen alle de sfeer op van Markus 13:7-8 *Gij zult horen van oorlogen en oorlogsgeruchten. ... Er zal strijd zijn van volk tegen volk en van koninkrijk tegen koninkrijk; er zullen aardbevingen zijn en hongersnood, nu hier, dan daar. Dit is het begin van de weeën.* Zo'n opgewonden groep van ruiters lijken we ook te zien in soerat 79:1-14 (vertaling van Leemhuis):

Bij de heftige losrukkers!

Bij de vlugge uittrekkers!

Bij de zwevende zwevers!

En bij de snelle voortspoeders!

En bij hen die een bevel uitvoeren!

*Op de dag dat de aarde zal beven,
waar de volgende direct achteraan komt;
harten zullen op die dag bonzen,
hun ogen zijn neergeslagen.*

Zij zullen zeggen:

'Worden wij echt in onze vroegere toestand teruggebracht?

Ook als wij vermolmd beenderen zijn geworden?'

Zij zeggen: 'Dat is dan een terugkeer met verlies!'

*Dan klinkt slechts één afschrikkende kreet
en dan staan zij al op het aardoppervlak....*

De traditionele islamitische exegese ziet hier vijf groepen van engelen in, waardoor de band met de tweede helft van de

soerat verdwenen is: de boodschap over de dag van de opstanding, die vooral voor de gierigen en vrekkingen bepaald geen gelukkige of blijde is.

Vergelijking met deze en andere soerats brengt ons ertoe om soerat 100 wel degelijk als een eenheid te beschouwen, met de eerste vijf verzen als een imponerende beschrijving van de sfeer van de laatste dag.

Maar wat een verschil met de eschatologische verhalen van de evangelies, in ieder geval met het evangelie van Markus! De aandacht gaat hier niet in de eerste plaats naar de boodschap-voor-later, maar meteen naar de praktische toepassing voor het nu.

In de jonge handelsstad Mekka viert het individualisme hoogtij, mensen worden verwaand en denken alleen aan zichzelf. Dat is een van de meest dominerende thema's in de eerste prediking van Mohammed. De dag van het oordeel wordt er vooral bijgehaald om de mensen op hun plichten nu te wijzen. Het gaat dus niet allereerst om de voorspelling van later, maar het gehele beeld van de oordeelsdag functioneert als een sociaal protest. De koran en zijn verkondiger, de profeet Mohammed, treden op ten gunste van de zwakken, die de rijken vermanen, dat ze hun geweten moeten raadplegen en de noden van de armen moeten lenigen.

Mohammed wordt in negatieve verhalen wel eens afgeschilderd als de profeet-met-het-zwaard, maar uit deze soerat en uit vele anderen blijkt juist, dat hij de pleitbezorger van de zwakken was.

Hierin is Mohammed niet tegengesteld, maar eerder juist gelijk aan Jezus, die Jeruzalem op een ezel binnenging. Om dat nader toe te lichten moeten we even terug naar enkele passages van de Joodse schrift.

Paarden komen in het Oude Testament

alleen voor in de strijd: zij hoefden geen lasten te sjouwen en waren er eigenlijk ook niet voor het vervoer. De Egyptenaren zetten Mozes en zijn volk achterna met wagens en paarden. Daarom werd er voor God gezongen: *Want hoog is Hij verheven, paard en ruiter wierp Hij in zee!* (Ex. 15:1)

Dt. 17:16 geeft een vermanend voorschrift aan de koning, die zich niet te buiten mag gaan aan het aanschaffen van wapentuig: Hij mag geen talrijke paarden houden en het volk niet naar Egypte terugvoeren, om meer paarden te krijgen... David deed het nog gewoon met ezels en kreeg die ook van zijn onderdanen als geschenk (2 Sam. 16:1-2), terwijl zijn knappe, maar hoogmoedige zoon Absalom de eerste was die zich een paard aanschafte én wagen én vijftig man die voor hem uit moesten lopen (2 Sam. 15:1-2). Van koning Salomo, die immers ook andere goden naliep, worden dan al getallen van 40.000 of 4.000 paarden genoemd (1 Kon. 4:26 en 2 Kron. 9:25).

De verschrikkelijkste symbolen van machtswellust en ondergang zijn natuurlijk de paarden uit de Apocalyps, die dood en verderf zaaien en het einde der tijden aankondigen: *Zó zag ik in het visioen de paarden en hun berijders: ze droegen harnessen, vuurrood, paars, zwavelgrauw; de koppen der paarden waren als koppen van leeuwen; vuur, rook en zwavel kwam uit hun bek.* (Op. 9:17)

Dat is het tijdloze beeld dat Huub Oosterhuis ook onlangs nog schilderde:

Hoog te paard rijdt onrecht langs de wegen
Zijn zegeningen: vuur en zwaard.
Niemand veilig. Jij die nog woorden
als recht en vrede,
liefde, broze kostbaarheden,
hebt vergaard:
liefde? voor wie bewaard?

vrede? hoe maak jij vrede?
(Huub Oosterhuis, *Gezongen Liedboek* p. 120.)

De boodschap van de koran is ook hier, dat alle waarden worden omgedraaid. Patricia Crone schreef over de vroege moslims een boek *Slaves on Horses* naar aanleiding van *Prediker 10:7 Dienstknechten zag ik te paard, en prinsengingen als slaven te voet*. Dat is dus de wereld omgedraaid, zoals de profeten, ook de Mekkaanse profeet, het willen. Dat de mens niet van bezit is bezeten, dat hij zijn positie kent. Karel Steenbrink

Literatuur: Angelika Neuwirth, "Images and metaphors in the introductory sections of the Makkan suras", in G.R. Hawting and Abdul-Kader A. Shareef, *Approaches to the Qur'an*, London, Routledge, 1993, 3-36.

Moslimbesnijdenissen

Het uitvoeren van de besnijdenis is nog steeds voor vele moslims in Europa een praktisch probleem, omdat de gezondheidszorg er nauwelijks op is ingericht. Naar aanleiding van plannen in Rotterdam om betere voorzieningen te bieden, geven wij hier twee bijdragen. Allereerst een van Ibrahim Spalburg, voorzitter van SPIOR, Samenwerkings Project van Islamitische Organisaties in de Rijnmond en daarna een van van Dick Helmhout, uroloog in de ziekenhuizen van Gouda, die medische kanttekeningen maakt bij de Rotterdamse plannen voor een behandeling in de polikliniek.

Moslimbesnijdenissen: nieuwe ontwikkelingen
I. Spalburg/SPIOR

De besnijdenis is in de islam een voor jongens sterk aanbevolen traditie. De reden hiervan is dat de profeet en boodschapper van Allah, Mohammad, vrede zij met hem, duidelijke uitspraken heeft gedaan over de besnijdenis.

Voor een aantal islamitische geleerden zijn de uitspraken zelf reden genoeg om de besnijdenis voor jongens verplicht te stellen.

Uit een overlevering van Aboe Hoeraïrah (een metgezel van de profeet) heeft Mohammad, vrede zij met hem, gezegd: "Degene die tot de islam overgaat, moet besneden worden".

Uit een andere overlevering blijkt dat de besnijdenis teruggaat tot de tijd van Ibrahim (Abraham), profeet en stamvader van de joden, moslims en andere volkeren. Volgens deze overlevering kreeg de profeet Ibrahim op 80-jarige leeftijd opdracht van God om zich te besnijden. De besnijdenis wordt verder in deze traditie een van de verordenin-

gen van de islam genoemd en dit is een van de belangrijkste redenen waarom het overgrote deel van de moslims de besnijdenis van jongens als een verplichting beschouwen.

Tot op heden bestaat in Nederland nog geen duidelijke structuur voor de uitvoering van moslimbesnijdenissen. De uitvoering vindt meestal plaats in ziekenhuizen door kinderchirurgen en urologen of in de eigen omgeving door traditionele besnijders. In de praktijk doen zich zowel bij besnijdenissen door artsen als door traditionele besnijders complicaties voor. De meeste artsen hebben onvoldoende kennis en ervaring op het gebied van moslimbesnijdenissen, terwijl traditionele besnijders over het algemeen geen medische opleiding hebben gevolgd. Een vergelijking met de joodse manier van besnijden of de wijze van besnijden op medische indicatie kan niet worden gemaakt, omdat er bij een moslimbesnijdenis een groter deel van de voorhuid wordt verwijderd. Het Centrum voor Gezondheidszorg en Maatschappelijke Dienstverlening (C.G.M.) in de deelgemeente Noord in Rotterdam heeft enkele jaren geleden in haar werkgebied ontevredenheid geconstateerd bij ouders en hulpverleners over de gang van zaken bij besnijdenissen. Ongeveer tegelijkertijd stopte het Sophia Kinderziekenhuis te Rotterdam met het uitvoeren van besnijdenissen. Een voor de hand liggende reden hierbij was de toename van het aantal besnijdenissen en de hoge kosten (per besnijdenis een bedrag tussen de f 2.000,- en f 3.500,-) van een in het ziekenhuis uitgevoerde besnijdenis. C.G.M. heeft hierna op wijkniveau twee groepsbesnijdenissen georganiseerd. Deze waren een

groot succes, zodat aangetoond werd hoe het anders kan.

S.P.I.O.R. heeft daarna mede op verzoek van het C.G.M. dit project opgepakt en op regionaal niveau verder ontwikkeld. In samenwerking met de Stichting Ziekenfonds Rotterdam, tegenwoordig (Zorgverzekeraar) Zilverenkruis Rijnmond genoemd en het Sophia Kinderziekenhuis zijn er vergaande plannen gemaakt om de organisatie van moslimbesnijdenissen in de regio Rijnmond onder te brengen in de nieuw op te richten Stichting "Al-Chitaan". Vertegenwoordigers van de moslimgemeenschap in de Rijnmond, moslimdeskundigen en artsen zullen tezamen het bestuur vormen van deze stichting. Een van de taken van deze stichting is het houden van toezicht op de kwaliteit van de besnijdenissen en de deskundigheid van de artsen, die de besnijdenissen gaan uitvoeren.

Tevens zal er een opleiding worden opgezet om tot besnijder te worden opgeleid. Tot deze opleiding zullen in principe alleen artsen worden toegelaten. De voorkeur is om moslimartsen op te leiden, maar er bestaan echter geen religieuze voorschriften waaruit blijkt dat alleen moslims een islamitische besnijdenis mogen uitvoeren. Vandaar dat ook niet moslims de opleiding tot besnijder zullen gaan volgen.

Het streven van de stichting *Al-Chitaan* is er in de eerste plaats op gericht om moslimbesnijdenissen op een zowel medisch als ethisch-religieus verantwoorde wijze te laten plaats vinden. Ook zal er voldoende rekening worden gehouden met de sociaal/culturele betekenis van deze gebeurtenis voor de familie en gemeenschapsleden.

Rotterdam, 14 april 1994

Circumcisie: enkele notities vanuit de medische praktijk

Dick H. Helmhout M.D. (Uroloog)

Circumcisie is het chirurgisch verwijderen van de voorhuid (praeputium) van de penis. In het Nederlands spreken we van besnijdenis. Interessant is het hierbij op te merken, dat door besnijden het besnedene ook een bepaalde "vorm" verkregen heeft, die gevoelsmatig en mischien ook artistiek meerwaardig is dan in onbesneden toestand. Zo spreken wij van een 'fijn besneden gezicht'.

Geneeskundig gezien is een circumcisie in landen, waar een matige lichaamshygiëne (tekort aan water) bestaat, eigenlijk een *conditio sine qua non*. Het vaker voorkomen van ontstekingen van de eikel en de voorhuid (balanitis), een verhoogde kans op het verkrijgen van een peniscarcinoom op latere leeftijd bij onbesnedenen, mogelijk ook een verminderd voorkomen van het baarmoederhalscarcinoom (cervixcarcinoom) bij vrouwen van besneden mannen, zijn overwegingen, die ons zouden moeten doen besluiten bij alle jongetjes een circumcisie te verrichten.

Het smegma (afscheidingsprodukt bij de man tussen glans penis en praeputium) zou hier het etiologisch moment kunnen zijn.

Andere overwegingen om een circumcisie te verrichten vallen niet onder mijn competentie, maar zijn het bestuderen waard (godsdienstwetenschappers, cultureel antropologen).

De techniek van de circumcisie

De eis, die gesteld wordt door ouders, die een "rituele" circumcisie bij hun zoon verzoeken, is, dat het praeputium volledig tot onder de glans penis wordt verwijderd.

Vaak willen de ouders het stukje voorhuid "op sterk water" mee. Hoewel de

ingreep op zich niet zo moeilijk is, is er toch enige chirurgische vaardigheid nodig om dit karweitje, zeker wanneer ouders en omstanders hierbij aanwezig zijn, tot een goed en bevredigend eind te brengen.

Wanneer ik een circumcisie verricht, dan doe ik dit altijd onder narcose met behulp van de anaesthesist.

Het praeputium wordt dan aan de voor- en achterkant met twee klemmetjes opgepakt. Een wat grotere rechte klem wordt schuin van achter naar voren op het praeputium gezet, waarbij er zorgvuldig op wordt gelet, dat de glans penis niet in de klem wordt opgenomen. Vervolgens wordt met een mesje het overtoellig weefsel verwijderd. Na afhalen van de klem blijkt, dat er voldoende weefsel van het buitenblad is verwijderd. Het binnenblad wordt indien nodig met een knopsonde losgemaakt van de glans penis.

Vaak zijn er op jonge leeftijd wat verklevingen aanwezig.

Het binnenblad wordt vervolgens bijgeknipt tot vlak onder de glans penis. Meerdere bloedende vaatjes, met name bij het frenulum (teugeltje) worden voorzichtig gecoaguleerd en vervolgens wordt het binnenblad aan het buitenblad gefixeerd met een oplosbare hecht-draad (Catgut 3x0 of vicryl 3x0). Het eikeltje wordt ingesmeerd met vaseline en omwikkeld met een gaas en pleisters, wat tevens kan dienen als tamponnade tegen eventuele bloeding. De narcotiseur geeft vervolgens nog een extra pijnstillende injectie met een lokaal anaestheticum onder het os coccygis (staartbeen) als extra sacraal anaesthesie, wat enige uren duurt, dus ook na het beëindigen van de narcose.

De ouders krijgen een recept mee voor pleisters, gazen (10x10 cm) en steriele vaseline. Eventueel een lokaal anaesthetische zalf. B.v. lidocainezalf 5%.

Ik adviseer de ouders hun zoon enkele

dagen niet in het bad te stoppen. De hechtingen laten anders eerder los, waardoor de wond gaat wijken en de genezing wat langer op zich laat wachten. Bij infecties eventueel een kort antibiotica kuurtje.

Voor de arts, die voor deze ingreep wordt opgeleid derhalve de volgende adviezen:

1. Goed anaestheticum, liefst algehele anaesthesie, zowel in het belang van het kind, de dokter als de omgeving. Niets is erger dan een van pijn krijsende zuigeling met een bloeding uit zijn circumcisie wondje, die door de steeds heftiger onrust niet goed te stelpen en/of te hechten is.

2. Een goede kennis van anatomische afwijkingen van de mannelijke ge-

slachtsorganen. Let op een hypospadie (subglandulair) en eventuele meatusstenose. Zijn de testikeltjes bdz. ingedaald? Een eventuele chirurgische correctie van deze afwijkingen kan al of niet tegelijkertijd uitgevoerd worden.

3. Wie vangt de complicaties op en doet de eventuele controle?

Hypospadie = afwijkende uitmonding van de plasbuis;

Meatusstenose = vernauwing van de uitmonding van de plasbuis;

Cryptorchisme = afwezigheid van een testikel in het scrotum;

Glans penis = eikel;

Praeputium = voorhuid.

Stolwijk, 21 maart 1994.

TOEKOMSTIGE IMAMS IN NEDERLAND

S. Abdus Sattar

Moeten in Nederland functionerende imams (islamitische voorgangers) ten eeuwigdagen de traditionele methodieken van de landen van herkomst blijven volgen of is een doorbraak mogelijk naar nieuwe, aangepaste methoden in de zorg voor de islamitische gelovigen hier ter plekke?

Imams

Ten onrechte worden imams soms vergeleken met dominees en priesters. De soennitische variant van de islam (ruim 90 % van alle moslims) kent geen specifiek priesterschap en ook geen 'kerkelijke' hiërarchie. Imams worden niet door een centrale instantie gewijd of bekrachtigd en onderling zijn hun formele kwalificaties zeer verschillend. Hier in Nederland bestaat een dringende behoefte aan sleutel figuren, informatie verstrekkers, geestelijk verzorgers, godsdienstleraren en ritueel functionarissen in dienst van de moslims en ten behoeve van de Nederlandse samenleving. Momenteel kan aan die behoefte door de bestaande imams niet worden voldaan.

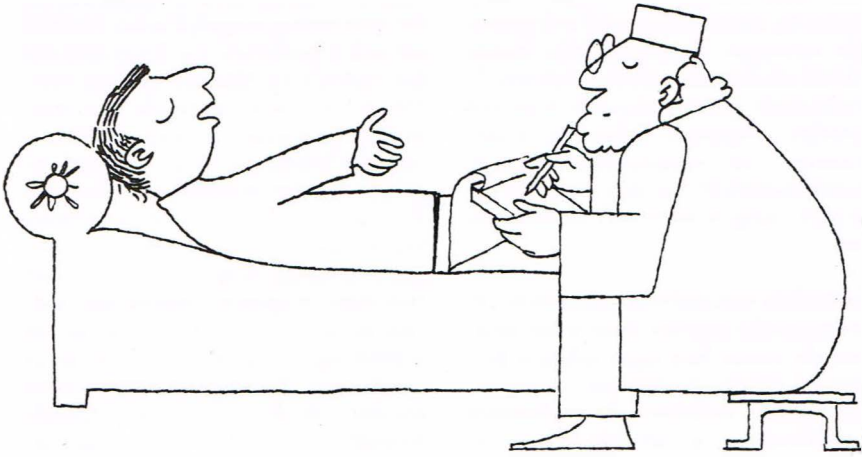
De overgrote meerderheid van moslims in Nederland zijn hier beland als gevolg van arbeidsmigratie, gezinshereniging, gezinsvorming en als vluchteling. Elke migratie is ontwortelend, traumatisch. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze geloofsgroepering in Nederland met een meer dan gemiddelde hoeveelheid problemen wordt geconfronteerd. Daarbij komt de machteloosheid die hun lage sociaal-economische status in de Nederlandse samenleving met zich

mee brengt en de effecten van het negatieve beeld dat hier over de islam bestaat. Uit de landen van herkomst opgeroepen imams zijn niet voorbereid op de situatie en bijzondere problematiek van moslims in de Nederlandse samenleving.

De Nederlandse overheid heeft zich herhaaldelijk uitgesproken voor een snelle en effectieve integratie van moslim-migranten in de Nederlandse samenleving. De overheid zelf heeft, blijkens herhaaldelijke uitspraken van ministers en ambtenaren, behoefte aan een informerend en vertegenwoordigend islamitisch orgaan in Nederland en aan gekwalificeerde functionarissen die van moslim zijde erkenning genieten. Met name is er vraag naar de moslim-varianten van geestelijk verzorgers in ziekenhuizen en justitiële inrichtingen, geestelijk begeleiders in het leger en godsdienstleraren aan (openbare) scholen. Dit vormt de basis van de zich al jaren voortslepende discussie over de wenselijkheid en haalbaarheid van een Nederlandse imamopleiding, c.q. bijscholing van reeds functionerende imams.

Verwachtingspatronen

Binnen de moslimgemeenschap zelf leven tegenstrijdige wensen en verwachtingen. Een groot deel van de eerste generatie moslim-migranten is verknocht aan de oude, vertrouwde hodja of imam. De overheden van Turkije en Marokko hebben eigen systemen en kanalen ontwikkeld om deze groep migranten van dienst te zijn en daarbij ook hun eigen politieke en economische belangen te

dienen. De imams die vanuit deze landen worden uitgezonden spreken geen Nederlands, hebben weinig inzicht in de bijzondere problematiek van moslimjongeren in Nederland en worden in de meeste gevallen vervangen tegen de tijd dat zij zich dreigen aan te passen en de situatie hier beginnen te begrijpen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een heel groot deel van de jongere moslims zich weinig gelegen laat liggen aan dergelijke imams en zich aan zichzelf overgelaten voelen wat betreft het leren en verwerken van religieus-ethische waarden. In Nederland opgeleide imams zouden herkenbaarder zijn voor jongeren en zo samen met hen een in Nederland toepasbare beleving van de islam kunnen ontwikkelen.

Taakomschrijving

Om de discussie over de gewenste opleiding voor geestelijk verzorgers zinvol te kunnen vervolgen is het noodzakelijk

om de rol van de imam verder te definiëren. Volgens de uitleg van diverse islamitische wetsscholen en de gebruiken in verschillende gebieden varieert de functie van de imam van een min of meer sacrale taak als tijdelijk plaatsvervanger van de profeet Mohammad in diens functie als voorganger tot het bewaren van orde tijdens het gebed in de moskee en wellicht het onderrichten van kleine kinderen. Lang niet altijd wordt er van de imam verwacht dat hij gewichtige uitspraken over godsdienstsaken kan doen of dat hij op hoog niveau kan doceren. In principe mag elke moslim die de benodigde teksten kent, voorgaan in gebed. Beroeps-imams zijn daarvoor niet absoluut noodzakelijk. Het aanstellen van een vaste imam door een moskeebestuur is een kwestie van taakverdeling en een poging tot kwaliteitsverbetering van het moskeeonderwijs.

Wat het verlenen van geestelijke bijstand betreft, wordt in de meeste moslimlanden niet zozeer de imam verantwoorde-

lijk gehouden, maar veeleer de wijze mannen en vrouwen die elke gemeenschap wel kent. De imam heeft traditioneel voornamelijk een rituele functie; slechts bij uitzondering is hij ook geestelijk verzorger. Bovendien zijn imams vrijwel zonder uitzondering mannen. In traditionele gemeenschappen waar een tamelijk vergaande scheiding tussen mannen- en vrouwenwereld geldt, wordt nauwelijks van hen verwacht dat zij zich bezig houden met vrouwenzaken.

Geestelijke bijstand voor vrouwen wordt voornamelijk gegeven door wijze vrouwen die vanuit hun eigen religieus perspectief allerlei vrouwelijke onderwerpen kunnen toelichten. In traditionele samenlevingen is het vrouwencircuit zeer actief en informeel gestructureerd. Bovendien onttrekt het zich in hoge mate aan mannelijke bemoeienis en biedt vrouwen een grote vrijheid op hun eigen terrein. Het wegvallen van het vrouwde netwerk als gevolg van migratie treft moslimvrouwen dan ook heel hard.

De discussie over imams en hun mogelijke opleiding draait voor een groot deel rond de erkenning van het belang van hun humanitaire en informatieve naast de rituele en educatieve functies. Begrijpelijkerwijze hechten Turkse en Marokkaanse overheidsinstanties meer waarde aan de formele en doctrinaire taken van de imams en aan de handhaving van de gevestigde orde. Daardoor is immers een zekere mate van controle mogelijk over de betrokken groepen. Dat zij daarmee grotendeels voorbijgaan aan de belangen van jongeren, vrouwen en anderen die een minder afhankelijke aanpak wensen, lijkt hen niet te verontrusten. De betrokken overheden blijven strijden tegen elke afwijking van traditionele invulling van de imamfunctie en voor hen ongunstige vormen van zelfstandigheid.

Jongeren en vrouwen

Maar er bestaat in Nederland ook een andere stroming onder moslims, hoewel die over weinig mogelijkheden beschikt om zich te profileren. Zij dringt erop aan dat moslims die hier, los van hun oorspronkelijke sociale netwerk, hun trauma's en problemen moeten verwerken, behoefte hebben aan steun van goed opgeleide moslim-mannen en -vrouwen. Zij staat erop dat, naast de vanzelfsprekende plaats voor de ouderen, ook jongeren invulling mogen gaan geven aan hun eigen religieuze beleving om vandaar uit te kunnen gaan werken aan een verbetering van het geestelijk klimaat in hun kringen. Zij wil dat er betere kansen worden geboden aan jonge, capabele mannen en vrouwen voor religieuze dienstverlening met maatschappelijk perspectief.

De behoefte in de samenleving aan breed opgeleide geestelijk verzorgers en leraren is groot genoeg voor een opleiding. En er is niet alleen vraag naar traditionele, mannelijke imams. Alleen al het gegeven dat méér dan de helft van opnames in ziekenhuizen vrouwen betreft die meestal bij voorkeur door vrouwen willen worden bijgestaan, geeft de discrepantie aan tussen actuele vraag en beperkte respons vanuit de bestaande mannelijke structuur. Er is bovendien een groot tekort aan imams die in staat zijn om bijstand te verlenen aan moslim-gedetineerden of met enig succes jongeren te begeleiden die in criminaliteit dreigen te verzinken. Voor effectieve steunverlening aan dergelijke categorieën moslims is wel wat meer nodig dan het melodieuze reciteren van de koran of theologische wetenswaardigheden.

Het drie-sporen pad

Om in Nederland een imamopleiding

met toekomstperspectief op te zetten, zou mijns inziens de analyse van de taakstellingen van de imam moeten leiden tot een drie-sporen pad. De ideale imam mag dan wel alle drie soorten kennis en vaardigheden in zich verenigen, zulke volledig opgeleide personen zijn niet voor alle werkterrinen noodzakelijk. De drie hoofdlijnen karakteriseer ik hier als rituelen, geestelijke verzorging en educatie.

Rituele functies

Door het ontbreken van een kerkelijke hiërarchie in de islam kunnen rituele functies in principe ook door niet-professioneel getrainde moslims worden vervuld. De voorkeur gaat echter uit naar personen met een goede kennis van de islam en een grote mate van beheersing van de Arabische korantekst. Het aanleren hiervan begint voor veel moslimkinderen al op jonge leeftijd, ook wanneer er geen sprake is van een loopbaan als imam. Dit onderdeel van een imamopleiding in Nederland dient geheel in handen te blijven van moslims en mag gerust een traditionele basis hebben. Wel zal het zinnig zijn om niet alleen mannen hierin op te leiden, maar in principe ook vrouwen te laten participeren.

Geestelijke verzorging

Om op verantwoorde wijze geestelijke zorg en bijstand te kunnen bieden, zijn naast kennis van de islam ook sociale en psychologische vaardigheden nodig. Om (jonge) mensen te kunnen laten kiezen voor een beroep dat deze functie omvat, is een zekere graad van rijpheid nodig. Een opleiding als geestelijk verzorger zou dan ook pas kunnen beginnen na de middelbare school en zou als HBO-opleiding moeten worden aangeboden. Vrouwen zouden nadrukkelijk moeten worden toegelaten. Koppeling aan het geheel of een deel van de training voor rituele functies zou moeten worden aangemoedigd.

Educatie en informatie

Gewoonlijk is de imam de aangewezen persoon om jonge kinderen te onderichten in de beginselen van de islam en hen de koran te leren lezen. Daarom is specifieke kennis op deze beide gebieden nodig. Voor een hogere bevoegdheid als godsdienstleraar islam zijn naast uitgebreide kennis van islamitische zaken en maatschappelijk inzicht ook pedagogische en didactische vaardigheden noodzakelijk. Dit vraagt om een volledige lerarenopleiding opleiding op HBO-niveau, met de mogelijkheid van koppeling aan de training voor rituele functies en een eventuele aansluiting met de opleiding voor geestelijke verzorging. Voor verdere verdieping van kennis op wetenschappelijk niveau zal de mogelijkheid van doorstroming naar universiteiten open moeten zijn.

Om de positie op de arbeidsmarkt van de afgestudeerde imams -in welke variant dan ook - te versterken, is het van belang dat hun opleiding breed wordt opgezet en mogelijkheden voor alternatieve beroepen biedt. Naast voor de hand liggende arbeidsplaatsen in het onderwijs en de maatschappelijke en medische zorgsectoren kan ook worden gedacht aan pers en media of in het bedrijven die marktuitbreiding in moslimlanden nastreven. Tenslotte kan ook de overheid voor adviserende of diplomatieke functies putten uit de stroom van afgestudeerden van een islam-opleiding.

Opleiding en samenleving

In tegenstelling tot de vele traditionele stemmen ben ik van mening dat de taakstelling van imams moet worden aangepast aan de omstandigheden. Het is van overweldigend belang dat de toekomstige imams in Nederland actief deel uitmaken van de samenleving waarin zij functioneren. In hun opleiding moeten

zij worden voorbereid op de problemen die zij bij de moslims hier in dit land kunnen verwachten. Maar daarnaast blijkt het ook van essentieel belang dat zij het vertrouwen winnen van hun eigen achterban en dat zij tevens op vele plaatsen en in verschillende situaties inzetbaar zijn.

Een opleiding voor dergelijke imams is daarom alleen mogelijk binnen een door moslims zelf bepaald kader. Dat neemt echter niet weg dat voor verschillende aspecten van de taakstelling van de imam kennis door anderen kan worden bijgedragen, in het bijzonder door moslim-mannen en vrouwen die zijn opgeleid als leraar of geestelijk verzorger. Het voorstel van de progressieve, op interac-

tieve integratie gerichte stroming onder moslims is om de toekomstige imamopleiding in Nederland te laten plaatsvinden en waar mogelijk te koppelen aan beroepsopleidingen voor docenten en voor geestelijk hulpverleners. De inhoud van de islam-vakken, die gegeven dienen te worden door moslims, moet minder gericht zijn op tekst en commentaar, en meer op het helpen en onderrichten van mensen volgens de reële behoeften en de kernprincipes van de islam.

(S. Abdus Sattar is publiciste en secretaris van de Nederlandse Moslimraad)

Naardermeer 285, 3068 KH Rotterdam
tel. (010) 4569117

Het Project voor Christen-Moslim Relaties in Afrika

Visie en organisatie

Drs. Cokkie van 't Leven

Toen begin zestiger jaren de Afrikaanse landen een voor een hun onafhankelijkheid verkregen, brak er ook voor de Afrikaanse kerken een nieuw tijdperk aan. Binnen de nieuwe landsgrenzen woonden er in praktisch alle landen moslims en christenen naast elkaar, terwijl de rol van de traditionele Afrikaanse godsdiensten nog lang niet uitgespeeld was. Wat zou de rol en de opdracht van de kerken moeten zijn tegenover aanhangers van andere godsdiensten in hun land?

Deze vragen werden begin jaren zestig opgepakt door een aantal Europese zendingsorganisaties in samenspraak met leiders van Afrikaanse kerken. In 1959 richtten zij het *Islam in Afrika Project* (IAP) op, dat sinds 1987 werkt onder de naam *Project Christen-Moslim Relaties in Afrika* (PROCMURA: De volledige naam in het Engels is *Project for Christian-Muslim Relations in Afrika*, in het Frans *Service Relations Islamo-Chrétiennes en Afrique*, afgekort SRICA.) De nieuwe naam geeft beter weer waar het project voor staat, namelijk om binnen de kerken van Afrika ten Zuiden van de Sahara kennis van de islam en contacten met moslims te bevorderen.

Dit artikel wil inzicht geven in de organisatie en de visie van PROCMURA. Daarbij speelt voor mij de vraag mee in hoeverre de geschiedenis en de aanpak van ontmoetingen tussen christenen en moslims op het multiculturele Afrikaanse continent, de kerken in Europa kan inspireren wanneer zij hun houding, hun verantwoordelijkheid moeten bepalen tegenover de moslims die in hun omgeving zijn komen wonen, met name waar het gaat om onderlinge samenwerking.

Een multi-etnische en multi-religieuze samenleving

In Afrika bezuiden de Sahara wonen vele volkeren en stammen door elkaar heen. Zij hebben elk een eigen taal, een eigen religieuze achtergrond en rituele gebruiken. Hun leefwijze en geschiedenis is mede bepaald door de vruchtbaarheid van het gebied waarin zij wonen: nomadische volken in de woestijn, veehouders in de Sahelzone en landbouwers daar waar de bossen en dus de regen toeneemen. De geschiedenis van strijd en rivaliteit tussen veehouders uit de Sahel en de sedentaire bosbewoners weerspiegelt

zich op religieus vlak: voelen de veehouders zich veelal sterker aangetrokken tot de islam, het grootste deel van de sedentaire bevolking in de regenwouden keert zich naar het christendom.

In West-Afrika volgen de numerieke verhoudingen tussen christenen en moslims dus enigszins de klimaatslijnen, met een meerderheid aan moslims in het noorden (Senegal, Gambia, Mali, Niger) en een meerderheid aan christenen meer naar het Zuiden (Sierra Leone, Ivoorkust, Ghana) waar ook nog veel inwoners de traditionele godsdiensten aanhangen.

In Oost-Afrika zijn christenen weliswaar

numeriek in de meerderheid, maar speelt de islam een niet onbelangrijke rol in de handelscentra aan de kust en steeds meer ook in het binnenland. In Zuidelijk Afrika neemt het aantal moslims snel af en wonen de moslims als kleine minderheidsgroepen in overwegend christelijke landen. Deze schets is uiteraard te beperkt om de situatie op het continent recht te doen, maar het geeft wel een idee van de diepgewortelde traditionele verscheidenheid en veelkleurigheid die kenmerkend zijn voor praktisch alle Afrikaanse landen. Noord-Afrika aan de andere kant van de natuurlijke scheidslijn die de Sahara vormt, heeft een heel eigen geschiedenis en cultuur en behoort tot de zgn. 'hartlanden' van de islamitische wereld. In de gebieden waar PROCMURA actief is, met name in West- en Oost-Afrika, wordt het godsdienstige leven sterk beïnvloed door de traditionele Afrikaanse godsdiensten, ook daar waar mensen zich christen of moslim noemen. Binnen de christelijke wereld is een grote variëteit aan snel groeiende Onafhankelijke Afrikaanse Kerken ontstaan, met een eigen organisatie, hiërarchie, rituelen en gebedsgenezingen, dit alles naast een veelvoud aan officiële gevestigde en evangelische kerken. In de wereld van de islam speelt de mystieke traditie een doorslaggevende rol. Veel moslims zijn lid van een moslim broederschap en richten hun leven op hun geestelijk leider (*maraboet*). In deze vorm van islam komen eigen Afrikaanse waarden en tradities voor zoals gemeenschapszin, sterke hiërarchie, genezingen en het werken met magische krachten. Deze Afrikaanse vormen van volksislam leven voort naast de officiële islam die zich richt op de geleerden, de Ulama en op de hartlanden van de islam.

16 Dit veelkleurige spectrum van godsdienstige bewegingen hoort voor veel

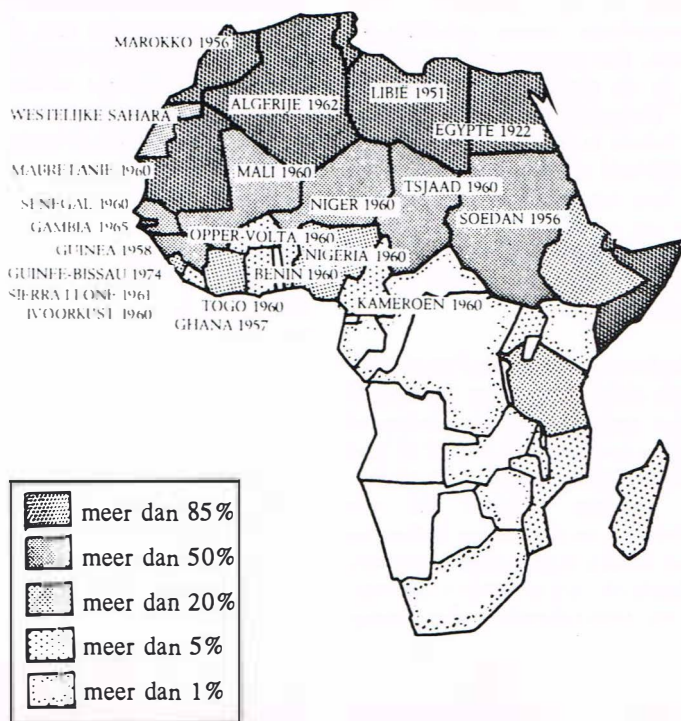
Afrikanen bij het leven van alledag. Verschil in religieuze opvattingen vormt geen belemmering in de omgang, noch in familieverband, noch daarbuiten. Bij deze vreedzame coëxistentie, karakteristiek voor de Afrikaanse traditie, gaat het er om uiterlijk de vrede te bewaren, familiebanden in stand te houden en solidariteit te betonen bij rituelen, feesten en rouw. De verhoudingen tussen christenen, moslims en aanhangers van traditionele godsdiensten zijn in de meeste landen in Afrika ten Zuiden van de Sahara vreedzaam te noemen.

Toch sluit deze wijze van samenleven spanningen niet uit, zoals onderlinge competitie, strijd om macht en financiële draagkracht, wederzijdse vooroordelen en polemiek. Waar men in de persoonlijke omgang voor het goede fatsoen over rivaliteit en verschillen heen stapt, spelen deze binnen de afzonderlijke groepen en tussen groepen onderling wel degelijk een rol. Helaas hebben in enkele landen de politieke competitie en strijd om de macht de overhand gekregen boven de traditionele fatsoens- en omgangsvormen. In landen als Nigeria en vooral ook Soedan, hebben politieke conflicten geleid tot verdeeldheid en bloedvergieten, in de media wordt dit veelal geduid als godsdienstoorlogen tussen moslims en christenen.

Juist daar waar de politesse en de omgangsvormen de onderlinge spanningen zo lang onderhuids hebben gehouden, blijkt het geweld razendsnel te kunnen escaleren ten koste van te veel mensenslevens.

PROCMURA: kerken in ontmoeting met moslims

Het Project Christen-Moslim Relaties in Afrika staat voor de uitdaging om tegen deze achtergrond van verscheidenheid, vreedzaamheid en rivaliteit met de plaatselijke kerken toe te werken naar een

verdieping van de contacten en een vertrouwensbasis tussen moslims en christenen. Het project heeft haar doelstelling in de zestiger jaren aldus verwoord: "De kerken in Afrika ten Zuiden van de Sahara te wijzen op hun verantwoordelijkheid om de islam en de moslims in hun omgeving te leren kennen met het oog op de taak van de kerk om het evangelie van Jezus Christus getrouw te vertolken in de wereld van de islam". (Haafkens 1988)

De nadruk van het werk van PROCMURA heeft altijd gelegen op plaatselijke werk dat gedragen en gecoördineerd wordt door een landelijk comité of 'area committee'. Momenteel zijn er 13 landelijke comités officieel lid van PROCMURA en zijn er met kerken uit 7 andere landen regelmatige contacten. In elk landelijk comité hebben afgevaardigden van verschillende kerken zitting, vaak van zeer uiteenlopende signatuur: elke kerk die interesse heeft in de activiteiten en de doelstellingen van PROCMURA kan in principe deelnemen. Van dit principe gaat een sterke oecumenische werking uit waardoor gevestigde, evangelikale, fundamentalistische en soms ook onafhankelijke kerken samenwerken. De meeste landelijke comités worden ondersteund door een adviseur, een predikant of priester met gedegen kennis van de islam.

Het landelijk comité bepaalt en organiseert de activiteiten van PROCMURA in het land samen met de plaatselijke kerken. Veel van de PROCMURA comités leggen hun prioriteit bij de voorlichting over de islam. Vreedzaam samenleven en dagelijkse omgang met elkaar betekent niet dat kerkleden op de hoogte zijn van het geloof en de achtergronden van de praxis van moslims. Waar vrienden of familie samen zijn, worden diepgaande gesprekken over meningsverschillen liever vermeden. Comi-

té en adviseur staan dus voor de taak om kennis te verzamelen over de islam in eigen land en om dat inzicht, soms met hulp van een collega adviseur uit een buurland, door te geven aan leidinggevenden en groepen in de kerken door het hele land. Bij deze voorlichtingsprogramma's komt vrijwel altijd de vraag op hoe kerken in hun omgeving getrouwe getuigen kunnen zijn van het evangelie. De omvang van de meeste Afrikaanse landen en ongemakken van het reizen maken van deze eerste taak van de adviseurs een tijdrovende inspannende bezigheid.

In Sierra Leone is John Loum als adviseur actief, een Gambiaanse Methodistenpredikant. In de provinciale stad Bo hebben christen vrouwen van PROCMURA samen met hun moslim vriendinnen een atelier opgezet voor batik stoffen. De opbrengsten gebruiken zij om zieken gezamenlijk te bezoeken en bij te staan. In Benin werkt Ezaie Daoudou, ook een Methodistenpredikant, als part-time adviseur. Naast zijn kerkelijke verplichtingen heeft hij, in samenwerking met het PROCMURA comité, gedurende enkele jaren regelmatig dialoog discussies in Porto-Novo georganiseerd waarbij christenen en moslims elkaar om beurten uitnodigden en ontvingen. In andere landen, zoals Ghana waar de adviseur Johnson Mbillah pas sinds enkele jaren afgestudeerd en actief is, zijn de kerken rond de hoofdstad Accra zo groot dat het comité de handen vol heeft om het denken over de ontmoeting met moslims onder de aandacht te brengen van een kerk die dit geenszins als een prioriteit ervaart. Mbillah zelf woont en werkt in het Noorden van het land waar een groot deel van de bevolking moslim is en organiseert van daaruit ontmoetingsbijeenkomsten met name voor kerkelijk kader en studenten. In Togo bezoekt dr. Seeti Sidza, adviseur en regionaal coördinator, regelmatig de lei-

ders van de moslim gemeenschap in het hele land. In Gambia werkt momenteel Martha Frederiks, predikante. Ook daar vinden maandelijkse dialoog ontmoetingen plaats tussen christenen en moslims. Toen dit initiatief enige tijd geleden verwaterde was het één van de imams die aandrang op voortzetting van deze uitwisseling. De meeste adviseurs van PROCMURA zijn ingezetenen van het land waar zij werken. Alleen bij gebrek aan eigen mensen kunnen de landelijke comités een beroep doen op het hoofdkantoor in Nairobi om te bemiddelen zodat zij tijdelijk een gekwalificeerde zendingsarbeider in kunnen zetten. De Nederlandse Hervormde Raad voor de Zending heeft momenteel drie predikanten in dienst van PROCMURA, de 'general adviser' dr. Hans Haafkens in Nairobi, ds. Martha Frederiks in Gambia en ds. Ane Mulder in Ivoorkust.

De continentale organisatie van PROCMURA stelt de voorzitters van de plaatselijke comités en de adviseurs in de gelegenheid om elkaar jaarlijks te ontmoeten, hun ervaringen en hun onderzoek uit te wisselen en om nieuwe ontwikkelingen te bespreken. Zo bleek in vergaderingen eind jaren tachtig dat in bijna alle landen ten Zuiden van de Sahara op grote schaal moskeeën bijgebouwd werden. Dit riep in veel kerken gevoelens van bedreiging en van concurrentie op, met name in Oost Afrika waar moslims steeds meer ook in de binnenlanden een groot deel van de handel in handen kregen. Bedreiging of natuurlijke groei? Wat moet de houding en de rol van kerken zijn? Bijvoorbeeld wanneer er in de jonge Afrikaanse democratiën islamitische politieke partijen gesticht worden? Hoe zou een 'christelijke' politiek gestalte moeten krijgen?

Eens in de twee jaar vallen deze vergaderingen samen met de Algemene Raadsvergadering (*General Council*) die

samengesteld is uit afgevaardigden van al de landelijke comités. Deze bestuurlijke vorm legt de eindverantwoordelijkheid voor de besluitvorming over beleid, personeel en financiën bij de deelnemende kerken. De Algemene Raad beslist ook over het toewijzen van studiebeurzen aan kandidaat-adviseurs.

Het hoofdkantoor van PROCMURA, gevestigd in Kenya, staat onder leiding van een algemeen adviseur in de persoon van dr. Hans Haafkens die sinds de zestiger jaren op verschillende posten en in verschillende landen voor PROCMURA gewerkt heeft. In het kader van de decentralisatie delegeert het hoofdkantoor steeds meer van haar coördinerende rol naar de regionale structuren voor respectievelijk West-, Oost- en francofoon Afrika.

Vanuit het hoofdkantoor heeft dr. Haafkens zich sterk gemaakt om te werken aan een aantal deelgebieden die lange tijd blinde vlekken waren in het beleid van PROCMURA: het stimuleren van de ontmoeting met moslims binnen de Protestantse kerken van franstalig Afrika, de activiteiten door en voor vrouwen en de uitgave en verspreiding van literatuur over christen-moslim relaties in Afrika.

De Beninois Paul Sai, heeft sinds 1989 contacten gelegd met kerken in Mali, Burkina Faso, Niger, Senegal en Guinée Conakry. De protestante kerken in die landen zijn meest kleine minderheidskerken in een moslim omgeving voor wie de inzet en de expertise van PROCMURA (in het Frans 'SRICA') bij uitstek bedoeld is. Tot nu toe was het werk in deze landen, in niet geringe mate vanwege de taalbarrière, nog niet van de grond gekomen.

In 1987 kreeg Cokkie van 't Leven, toen nog de enige vrouwelijke adviseur binnen PROCMURA, bij de aanvang van haar werkzaamheden in Gambia de op-

dracht om een conferentie voor en door vrouwen op te zetten. Initiatief werd door de vrouwen met zoveel enthousiasme begroet dat de Algemene Raad besloot om een adviseur aan te trekken om het vrouwenwerk structureel te ondersteunen binnen de actieve landelijke comités. Dorothy Gilbert heeft PROCMURA vrouwen in raad en daad bijgestaan om aan de slag te gaan. Het is opvallend hoe de vrouwen relatief veel gezamenlijke projecten met muslima's opzetten. Ook vroegen de vrouwen om aandacht voor vragen bij gemengde huwelijken tussen moslims en christenen. In 1992 is hierover een brochure verschenen. Inmiddels wordt het vrouwenwerk gecoördineerd vanuit Ghana door dr. Janice Nessibou.

Modupe Oduyoye geeft sinds 1992 vanuit Ibadan, Nigeria, in samenwerking met Daystar Press, de 'PROCMURA Newsletter' uit met verslagen en lezingen en artikelen van adviseurs.

Vanaf de beginjaren van het Project, toen nog Islam in Afrika Project geheten, is de betrokkenheid van Europese zendingen bij het werk groot geweest. Tot 1970 toen de Algemene Raad werd opgericht, lag de eindverantwoordelijkheid voor het beleid bij een zogenaamd 'Liaison Committee', van vertegenwoordigers van zendingsorganisaties uit Engeland, Nederland, Frankrijk, Denemarken en Duitsland. Tot op heden geeft die 'Liaison Committee' morele en financiële ondersteuning aan het werk in Afrika. De wederzijdse beïnvloeding bleek toen het "Islam in Europe Committee" opgericht werd om overleg en samenwerking van deskundigen uit de Europese kerken te bevorderen.

PROCMURA, een visie op dialoog.

Het heeft voor het eerste team van adviseurs meerdere jaren van discussie gekost

voor zij en het 'Liaison Committee' tot overeenstemming konden komen over een officiële formulering van de doelstelling van hun werk. Dat is geen wonder gezien de brede samenstelling van de kerkelijke achterban, maar ook omdat de doelstelling in één zin twee polen verwoordt die vaak juist tegenover elkaar gesteld worden: dialoog en getuigenis.

Opvallend in dit verband zijn de woorden 'getrouw vertolken' (to faithfully interpret) van het evangelie. Het is geen pretentieuze maar een open formulering, een permanente zoektocht binnen de christelijke gemeenschap om steeds beter te leren zien wat de boodschap van het evangelie inhoudt en hoe die boodschap in een islamitische omgeving zou moeten klinken om trouw te blijven aan de intentie van dit 'goede nieuws' van bevrijding en liefde. Mits gepresenteerd met een open oog voor de interesse en eigenheid van de ander hoeft getuigen niet opdringerig of zelfingenomen te zijn.

De tweede pool van de doelstelling roept op om "de islam en de moslims leren kennen" (to understand islam and the mind of the muslims). Uit deze formulering spreekt eenzelfde openheid. Het is een oproep tot verdieping van vluchtige contacten om te komen tot inzicht in mensen, van hun geloof en van hun leefwijze.

Deze formulering vloeit mijns inziens voort uit de visie en werkwijze van het IAP en later PROCMURA project en bevat een diepe kern van waarheid waar het in de ontmoeting tussen christenen en moslims wel en waar het niet om draait. Het draait niet om het verlooche-nen van de eigenheid van de ander, maar om het verdiepen van onze kennis van en onze omgang met anderen. Het draait niet om het verlooche-nen van het eigen geloofsgoed maar om de inhoud en de praxis daarvan zorgvuldig en getrouw aan anderen duidelijk te maken.

In zijn jaarverslag voor 1993 schrijft Haafkens als algemeen adviseur hierover: "De ontmoeting tussen mensen zoals die gesteld wordt in het gebod 'Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf' is een aansporing om de islam en de moslims oprecht te leren kennen, hier in Afrika en overzee. Het spoort ook aan tot een eerlijke dialoog met moslims, een dialoog waarin we onze identiteit en onze overtuiging als christenen niet verborgen houden."

In 1959 maakte Pierre Benignus, predikant van de Mission de Paris, met mandaat van het I.M.C. (International Missionary Council), een eerste oriënterende reis door zeven Afrikaanse landen. Hij was daarheen gestuurd als 'verkenner' met de opdracht om in gesprek met kerkleiders te bezien of er in de - wat toen genoemd werd - jonge kerken, behoefte was aan expertise over de islam. Zijn rapport omschrijft hij zelf als een "verzameling indrukken, suggesties en reflecties met één enkel doel: dienstbaar zijn".

Voor Pierre Benignus, een bevlogen pionier en grondlegger van het Islam in Afrika Project kwam vast te staan dat er een dringende noodzaak was om 'specialisten' uit te sturen met een duidelijke opdracht, zendingsarbeiders die vrijgesteld zijn van het reguliere kerkelijke werk. Mensen die lang genoeg verblijven in een land om het te kennen, maar die mobiel genoeg zijn om hun opdracht in de verschillende regio's van het land uit te voeren: de plaatselijke islam leren kennen en kerken aanzetten tot bezinning over hun houding en hun roeping ten aanzien van moslims in hun omgeving. In deze 'aantekeningen' van Benignus zijn een aantal principes terug te vinden die tot op heden terug te vinden zijn in het beleid van PROCURA. Het werk van de 'specialisten' moet gericht zijn op de kerken en hen ten dienste staan om

in woord en daad bezinning op gang te brengen. Benignus schrijft over Ghana: "Er heerst veelal een totale onkunde over de islam. Iedereen is het hierover eens en geeft dit zonder valse schaamte toe...". Het woord kerken staat bij Benignus niet toevallig in het meervoud. Alle kerken hebben met moslims te maken en moeten hun houding bepalen. Het onderscheid tussen 'evangelikaal' en 'oecumenisch' hoeft hierbij niet bepalend te zijn, zeker niet op het Afrikaanse continent. Bepalend is of kerken mee willen denken in de lijn van de doelstelling van PROCURA, vanuit respect en liefde voor moslims en kennis van de islam. Deze opstelling van het project was en is nog steeds omstreden vanwege de institutionele consequentie dat het project niet wenste op te gaan in de Afrikaanse Raad van Kerken (AACC). Dit zou immers het buitensluiten van een groot deel van de achterban betekenen. Benignus pleit in zijn 'aantekeningen' voor 'Afrikanisatie', om de plaatselijke predikanten bij het werk te betrekken en om hun mogelijkheden te bieden een gedegen studie te volgen. Deze inzet vanaf de beginjaren van het project draagt nu vruchten en heeft in deze tijd tot gevolg dat een groot aantal Afrikaanse adviseurs in eigen land ingezet kunnen worden. Niemand beter dan een autochtoon weet de mensen, zowel moslims als christenen, aan te spreken en hun vragen en gevoelens te onderkennen. Met beurzen van het project hebben enkelen zich bekwaamd als onderzoekers zoals dr. Sidza uit Togo, Pastor S.B. Mala en dr. E.O. Oyelade docenten aan de Universiteit van Ibadan. Prof. dr. L.O. Sanneh, geboren Gambiaan en momenteel professor in de Verenigde Staten, Yale University, heeft zich mede dankzij PROCURA op kunnen werken.

Benignus streeft in zijn rapport al naar decentralisatie, omdat in elk land en zelfs

in elke regio de verhoudingen tussen geloofsgroepen, de politieke en maatschappelijke achtergronden en de kerkelijke signatuur verschillen. Ieder landelijk comité moet dus zelf de aanpak en de prioriteiten van het moment bepalen. De onderlinge contacten stimuleren de reflectie en ondersteunen het werk van met name de eenzame pioniers die de erkenning voor hun inspanningen nog moeten opbouwen in hun omgeving. De ideale balans zou een kleine continentale koepel zijn met een wijdvertakte stevige basis in de individuele landen of regio's.

In het begin van de jaren zestig, toen het Islam in Afrika Project nog maar net bestond, klonken er al geluiden dat het project zichzelf zo snel mogelijk zou moeten opheffen, omdat de kerken het initiatief verder zouden dragen en ontwikkelen. Toch blijkt, en niet alleen in Afrika, dat ontmoeting met aanhangers van anderen godsdiensten zelden als een prioriteit geldt binnen de kerken. In Afrikaanse landen moeten de landelijke kerken hun organisatie onder moeizame omstandigheden draaiende houden en blijkt het vrijstellen van mensen en fondsen voor dialoog nogal eens 'wishfull thinking'. Wat voor de landelijke organisatie niet als prioriteit geldt, leeft echter wel onder de mensen: twee missionaire godsdiensten komen elkaar tegen in een gebied waar de traditionele godsdiensten hun recht nog steeds doen gelden - dit roept praktische en theologische vragen op, die alles te maken hebben met de toekomst van het land, met vrede, respect en ruimte voor verscheidenheid. Pierre Benignus is in 1963 omgekomen bij een vliegtuigongeluk toen hij op weg was naar een projectvergadering. Met zijn visie op dialoog legde hij de basis voor een brede beweging, het Islam in Afrika Project, later PROCURA, dat door vele mensen en in vele landen van Afrika met vallen en

opstaan gestalte krijgt. Voor hem lag de zin van dit werk in het leren 'kennen' in de dubbele zin van dat woord, namelijk 'begrijpen' en 'ontmoet hebben'. Hij schrijft "de ontmoeting met de islam kent twee fases die te onderscheiden maar nooit te scheiden zijn, de fase van het leren begrijpen en de fase van het leggen van contacten."

Soms lijkt kerkelijk werk in de ontmoeting met moslims eerder circulair dan lineair. Het is steeds weer opnieuw beginnen met het doorlopen van hetzelfde pad in twee fases. Het geduldig opbouwen van fundamenten voor de contacten met moslims in de eigen omgeving op basis van gedegen kennis van en respect voor het geloof van de ander.

Literatuur:

Het rapport van de studiereis van Pierre Benignus uit 1959 is uitgegeven als *Report of the Journey of Pierre Benignus*, door de Raad voor de Zending, Oegstgeest, 1989;

Willem A. Bijlefeld, "First Pierre Benignus Lecture", Nairobi, April 1989 (niet gepubliceerd);

Christian-Muslim marriages, a pastoral guideline, Ibadan, Procmura, 1993 (ook in het Frans verschenen);

J. Haafkens, *The Project for Christian-Muslim Relations*, Nairobi, Procmura, 1988;

J. Haafkens, "Islam and Christianity in Africa", lezing bij een AACC Symposium, Mombasa Kenya, 1991;

Cokkie van 't Leven, "Africa's tradition of peaceful co-existence: threatened dream or lasting reality?" in: *Muslims and Christians in Europe. Breaking New Ground. Essays in honour of Jan Slomp*, Kok, Kampen 1993.

Van de *Procmura Newsletter* zijn inmiddels twee jaargangen verschenen. Besteladres: PROCURA PO BOX 42941, Nairobi, Kenya.

PROCMURA IN IVOORKUST, EEN VERHAAL VANUIT DE BASIS

Drs. Ane Mulder

Twee jaar geleden kwam ik aan in Ivoorkust. Mijn Frans was slecht en mijn voorganger was tien jaar geleden vertrokken.

Gelukkig had het Bureau voor de Ontwikkeling van PROCMURA in frans-talig Afrika het werk voorbereid en dus was er een Landelijk Comité van de protestantse kerken dat me kon begeleiden. De standplaats was Yamoussoukro - een stad waar V.S. Naipaul de ijselijkste verhalen over vertelt - en verder was er niets! Ja, de kerk, waarin ik predikant werd en mijn naaste collega, allebei Methodist!

Het werk

Achteraf kun je gemakkelijk fasen in je werk onderscheiden, maar vooraf is het een dikke brij, waar je maar doorheen moet zien te worstelen - wel goed voor je persoonlijke geloofsontwikkeling!

In de beginfase ging het om drie taken. De eerste taak was om het landelijk comité te leren kennen en de presidenten van hun respectievelijke kerken: de Vergadering van God, de Baptisten Werk en Zending, de Unie van Evangelische kerken uit het Zuidoosten, de Conservatieve Baptisten, de CAMA-kerk (Parousiezending), de Mensen van het Boek (een groep ex-moslims) en natuurlijk de Methodisten! En al gauw bleek dat er een parallel-comité was, vanuit de Associatie van Evangelikalen uit Afrika en Madagascar. En sommige mensen waarmee ik werkte, waren lid van beide comités!

Wantrouwen, afwachten, Afrikaanse ondoorgrondelijkheid en veel frustratie van mijn kant. Maar eigenlijk werkte iedereen mee en bleek er veel goodwill te

zijn. Na een jaar ontstond er waardering en acceptatie, mede omdat ik (PROCMURA) - naar horen zeggen - kerkpolitiek onbelangrijk ben, geen geld te vergeven heb en daarentegen wel serieus, toegewijd en niet autoritair ben (..) M'n Frans is inmiddels ook beter.

Een tweede taak was het om de moslims in Ivoorkust te leren kennen en daar ik vooraf georiënteerd was op Liberia (onze oorspronkelijke bestemming) begon ik maar met onderzoek in de oude islamitische centra Touba, Odienne, Kong en Bondoukou, die in de Nieuwe Islamitische Encyclopedie genoemd worden.

Dus op verkenningstocht: een week hier, een week daar en het bezoek aan Bondoukou moet nog dit najaar. De moslims ze waren natuurlijk eerst wantrouwend, maar allengs vriendelijk en open tot ontroerends toe. Ze lieten me vrij fotograferen rondom hun moskeeën tijdens het vrijdaggebed, soms logeerde ik bij hen en enkelen waren zelfs geïnteresseerd in het christelijk geloof! Dat leverde een gewetensprobleem op: wat wil ik (PROCMURA) eigenlijk en kan ik integer blijven - het christendom is en blijft een missionaire religie -, maar het vertrouwen van de moslimgemeenschap wil ik niet schenden!

Een derde taak was het dus om op papier te krijgen waar PROCMURA-Ivoorkust praktisch voor stond. Het ontwikkelen van een soort visie of strategie met methode en activiteiten.

De tweede fase was simpelweg het organiseren van seminars. De noodzaak tot het geven van onderwijs drong zich al snel op. De Ivoiriaanse christenen bleken nagenoeg niets van de islam af te weten

en etiketten vijand, duivels en fundamentalist waren veelvuldig in gesprekken en interviews te horen. Dus moest ik me inlezen, een onderwijs programma opstellen, lezingen voorbereiden en contacten leggen om lokale en nationale seminars te plannen. Het ging om onderwerpen die te maken hebben met het uitleggen van de islam, de overeenkomsten en verschillen met het christendom en wat voor soort relaties we eigenlijk willen tussen moslims en christenen!

Maar wat blijkt nu? De nieuwe moslim-polemiek speelt een grote rol! Video-cassettes met b.v. de discussie tussen de Amerikaanse predikant Jimmy Swaggert en de Zuidafrikaanse imam Ahmed Deedat, over het thema of de Bijbel wel het woord van God is, zijn overal bekend. Dus moeten we wel aan een behandeling van deze polemiek geloven en een andere houding aanleren!

Er is inmiddels een lokaal seminar gehouden in de stad Man, lokale seminars zijn gepland in de steden Daloa en Korgho en een nationaal seminar voor predikanten en evangelisten in de stad Yamoussoukro.

En de derde fase kondigt zich al aan nl. het organiseren van contacten tussen moslims en christenen.

Het programma

De constitutie van PROCURA vermeldt als doel: "De kerken wijzen op hun verantwoordelijkheid om de islam en de moslims in hun omgeving te leren kennen, met het oog op de taak van de kerken om het Evangelie van Jezus Christus integer te vertolken in de wereld van de islam."

In Ivoorkust denken we nu, dat een integere vertolking van dat evangelie is: a) het samenleven in vreedzame samenwerking ter bevordering van gerechtigheid in de maatschappij; b) het voeren van de

dialogoog in onderling respect ter bevordering van begrip en verzoening tussen mannen en vrouwen, en c) het getuige-zijn in kennis van en liefde voor de ander, opdat onze voeten zich meer zullen richten op de rechte weg van God.

Onze methodes zijn: a) vorming en onderwijs van Ivoriaanse christenen in islam en moslim-christen relaties; b) het organiseren van contacten tussen Ivoriaanse moslims en christen, en c) onderzoek naar de islam en moslim-christen relaties in Ivoorkust.

En onze concrete acties zijn o.a.: het verzorgen van een driemaandelijks nieuwsbrief aan 40 kerkelijke adressen; het geven van locale en nationale cursussen; het aanbieden van een correspondentie cursus over respectievelijk de Koran en de Bijbel; het assisteren aan (inter)nationale seminars in West-Afrika; het vergaderen met het lokaal comité van Ivoorkust; het verzorgen van een boekentafel; het geven van incidentele voordrachten voor b.v. christenjongeren en studenten; het bezoeken van het kader van de kerken in Ivoorkust om voorlichting te geven over het werk.

De plannen

Onze plannen zijn niet zo spectaculair. Het gaat eenvoudigweg om het voortzetten van het werk, dat begonnen is: a) de basis voor het werk in de kerken vergroten; dus het voortzetten van onderwijs en voorlichting door het organiseren van voordrachten, weekenden en seminars; het maken van een videofilm, een diaserie en een brochure-serie over de islam; b) de kennismaking met de islam en moslims verbreden; dus voortzetting van onderzoek naar de geschiedenis van de islam en de moderne islam in Ivoorkust; c) het toetsen en verfijnen van onze doelen en methodes; dus voortzetting van reflectie, evaluatie en planning door het

vergaderen met het lokaal comité en het bezoeken van het kerkelijk kader.

En dan de derde fase: het organiseren van contacten tussen moslims en christenen. Want het grote probleem is en blijft, dat het werken met christenen en de kerken alle aandacht opsloort en dat er allerlei barrières zijn voor christenen om contacten aan te gaan met moslims en vice versa! Dat de kerk vaak alleen maar voor zichzelf bezig is, is namelijk niet alleen een Europees probleem! Daarnaast behoren de moslims in Ivoorkust tot de etnische groep de Dioula en de christenen tot andere: o.a. de Baoulé, de Ebré en de Agni. De scheidslijn tussen moslims en christenen bestaat niet alleen in een verschil van geloof, maar ook in andere cultuur, taal en soms sociale klasse. Om die barrière op regionaal niveau te overwinnen, denken we aan het creëren van basisgroepen zo mogelijk interkerkelijk, te beginnen in de grote steden. Deze groepen zijn geschoold in islam en moslim-christen relaties, gemotiveerd om de relaties die we voorstaan aan te gaan en bereid om daar praktische verantwoordelijkheid voor te dragen. Er zijn zo al een beginnende interkerkelijke groep in Bouaké, twee missionaire groepen in

Abidjan en een mogelijk kerkelijke groep in Yamoussoukro. We moeten toegeven, dat de initiatieven hiertoe vooral evangelikaal gekleurd zijn (er zijn nauwelijks niet-evangelikale protestantse kerken in Ivoorkust), maar geloven dat vorming en scholing kunnen leiden tot een meer brede en evenwichtige benadering. Bovendien kunnen we via de kerken zelf initiatieven nemen tot het vormen van groepen. En op nationaal niveau denken we aan het organiseren van een soort "ronde-tafel-gesprekken" tussen leden van ons lokaal comité en een soortgelijke groep van de Nationale Islamitische Raad voor Ivoorkust.

We zijn dankbaar voor de duidelijke fasering in het werk van PROCURA in Ivoorkust. De grootste uitdagingen liggen in het vasthouden en verbreden van de steun uit de (hoofdzakelijk evangelikale) kerken en het doorbreken van de "natuurlijke" barrières met de moslims in Ivoorkust. Daarnaast wordt de noodzaak tot meer onderzoek naar de islam steeds groter.

(Ane Mulder is adviseur voor ProcMura in Ivoorkust)

Imams in opleiding en aan het werk

Op maandag 11 april organiseerde de Stichting Leerstoel Islam (Prof. Arkoun van de Universiteit van Amsterdam en andere activiteiten) een symposium over *islam en geestelijke verzorging*. Er komt steeds meer behoefte aan islamitische geestelijke verzorgers in ziekenhuizen, het leger, bejaardenhuizen en psychiatrische klinieken. Hierover wordt ook door islamitische organisaties zelf veel en vaak gedebatteerd. Een landelijke conferentie heeft het thema weer eens even op de nieuwspagina gezet. Prominent aanwezige was minister Hirsch Ballin, die voor enkele van deze initiatieven het geld zal moeten geven. De discussie was reeds in 1988 aangezwengeld door de toenmalige commissie Hirsch Ballin, die in zijn rapport over steunverlening aan kerkgenootschappen voor geestelijke verzorging t.b.v. moslims had gepleit. Deze voorstellen werden door de overheid positief ontvangen, maar tot concrete maatregelen was het niet gekomen, o.m. vanwege het ontbreken van een representatieve moslimorganisatie die de verzorgers zou kunnen aanwijzen. De minister constateerde, dat de traditionele imams gewend zijn groepen toe te spreken, maar met individueel pastoraat minder ervaring hebben. Sommige moslimgroeperingen vinden echter een specifieke opleiding voor geestelijke verzorging niet nodig, of zouden die zoveel mogelijk willen laten geschieden in aansluiting met de landen van herkomst van de grote moslimgroeperingen. Elders in dit nummer treft U een bijdrage aan van Mevr. Sajidah Abdus Sattar, secretaris van de NMR, Nederlandse Moslimraad.

26 Intussen heeft in april het psychiatrisch ziekenhuis Rozenburg in Den Haag al de

primeur van de imam die in dienst getreden is als geestelijk verzorger. Het is de 25-jarige in Suriname geboren Abdullah Haselhof. De instelling heeft overwogen om imams uit de Turkse en Marokkaanse moskeeën in de residentie op afroep te laten komen, maar uiteindelijk gekozen voor de aanstelling van een "eigen" imam die zijn werkzaamheden in samenwerking met de andere geestelijke verzorgers moet inrichten. De ongeveer zeshonderd patiënten van Rozenburg komen voornamelijk uit Den Haag, waar een kwart van de bevolking allochtoon is.

Nieuwe landelijke netwerken van moslims in oprichting

De Islamitische Stichting Bevordering Integratie (ISBI) is bezig met het opzetten van enkele landelijke netwerken van bepaalde categorieën moslims. Dit blijkt uit het jaarverslag 1993 van de ISBI, dat onlangs werd gepubliceerd.

Een van deze netwerken, waarover we in een vorig nummer van 'Begrip al hadden bericht, is inmiddels ook formeel tot stand gekomen, nl. de Debating Club 94, een landelijke vereniging voor moslims met belangstelling voor de politiek. Deze op 10 februari j.l. opgerichte vereniging heeft tot doel het stimuleren van de participatie van moslims in de Nederlandse politiek. Zoals alle uit de ISBI voortkomende structuren richt de vereniging zich op alle moslims, ongeacht etnische achtergrond of politieke voorkeur. Secretariaat: A. Jarmohamed, Sibeliusweg 20, 2901 GH Capelle aan den IJssel.

Een Landelijke Vereniging voor Moslimleerkrachten in oprichting richt zich op het bevorderen van contacten tussen moslims in deze beroepsgroep. Voorlo-

pig secretariaat: Abdelbaqi el Haddioui, Swammerdamstraat 62, 2516 GL Den Haag.

Het Landelijk Netwerk voor Organisaties van Moslimvrouwen in oprichting sluit aan bij het bestaande proces van organisatievorming onder moslimas en wil de samenwerking tussen bestaande organisaties bevorderen, maar ook d.m.v. kadertrainingen en andere ondersteunende activiteiten de positie van moslimvrouwenorganisaties versterken. Secretariaat: Gatoen Jarmohamed, Stuwstraat 160, 2516 TP Den Haag. Tenslotte werkt de ISBI aan een Landelijk Netwerk Moslimstudenten. Secretariaat: Siraadj Orië, Gabriël Metsusstraat 3, 9601 JH Hoogezand.

Kritiek op islambeleid van kerken

In een interview met Trouw (9 maart) heeft Prof. Jan Jongeneel (Utrecht) kritiek gegeven op het beleid van de grote kerken ten opzichte van de islam. Zijn opmerkingen staan in het kader van het onderzoek dat hij doet naar de allochtonenkerken in Nederland. De grootste zijn de Molukse kerken, maar er zijn ook Turkse, Koptische en Armeense christenen, die in hun land van oorsprong soms weinig godsdienstvrijheid hebben gekend. Dialoog met de moskee, prima, maar die gaat wel teveel uit van de tolerante Nederlandse situatie. Problemen die christenen in moslimlanden onder vinden, worden veronachtzaamd. Ook op dit punt zouden de inheemse protestanten moeten profiteren van de kennis die mensen uit die landen hebben opgedaan door eeuwenlange ervaring met moslims.

In april hebben de Gereformeerde, Hervormde en Lutherse kerken een gezamenlijke oproep gestuurd naar Minister Kooyman van Buitenlandse Zaken met het verzoek om diplomatieke stappen te ondernemen die zouden moeten leiden

tot stopzetting van de discriminatie van christenen in Pakistan. In 1991 is formeel de doodstraf ingesteld op godslastering, belediging van de koran en van de profeet Mohammed. Begin april is de Pakistaanse christen Manzoor Mashi door moslim-fundamentalisten doodgeschoten, toen hij het gerechtgebouw in Lahore verliet. Hij werd ook aangeklaagd in het kader van de wet op de godslastering. Ook al wil premier Benazir Bhutto deze weer afschaffen, er zitten al 21 christenen vast op verdenking van overtreding van de wet en zowel binnen als buiten het gerechtgebouw is hun positie precair.

“Eigen wijsheid” van Marokkaanse vrouwen

Op 21 maart promoveerde te Nijmegen de sociologie Yvonne Bartelink op een proefschrift over de geloofsvoorstellingen en -praktijken van Marokkaanse migranten in Nederland. Vrouwen leggen eigen accenten in geloofsbeleving. Ze zijn vaak wat behoudender dan de mannen, maar vinden zich niet minder dan hen. De negen vrouwen, die gedurende ruim een jaar intensief gevolgd werden, vinden zich juist vaak beter dan de mannen in de volharding (*sabr*) wat betreft het vervullen van de islamitische plichten. Aan deze volharding ontnemen zij ook een sterk gevoel van eigenwaarde. Er zijn onder de groep vrouwen ook duidelijk grote verschillen: Hun wens tot acceptatie van de islam in Nederland noopt mijn liberale gesprekspartners tot keuzes en uitspraken die niet algemeen aanvaard worden in de oemma en door anderen soms als onislamitisch terzijde worden geschoven. Toch streven deze vrouwen naar eigen zeggen een zuivering, en dus verbetering van de islam na en verwijzen naar Chadiedja om hun visie te legitimeren. ‘Islam heeft vrouwen juist veel vrijheid gegeven maar

mannen drukken vrouwen onder. Is niet van islam. Kijk maar naar Chadiedja. Die mocht studeren en werken van haar man. Dat was de profeet.' (p. 194-195)

Hasan Hanafi en Fatima Mernissi in Amsterdam

Twee prominente moslims kwamen in april spreken in De Balie in Amsterdam. Op zondag 17 april gaf de Egyptische filosoof Hassan Hanafi een voordracht, waarin hij een tussenweg bepleitte tussen het fundamentalisme en een gesecculariseerde maatschappij. Hanafi, die in Parijs studeerde en ook tussen 1983-1988 dekaan was van de Faculteit van Sociale Wetenschappen van de VN-Universiteit van Tokyo, is van mening dat een gesecculariseerde maatschappij in de Arabische wereld geen kans maakt, omdat deze niet aansluit bij het gewone volk. De fundamentalisten spreken wel de taal van de gewone man, maar bieden geen werkelijk uitzicht op een rechtvaardiger maatschappij. Hanafi kiest ervoor om over sociale thema's te praten in de taal die het volk verstaat, de taal van de islam. Overigens blijft hij natuurlijk een geleerde en is zijn academische taal toch voornamelijk gericht op de intellectuelen. Fatima Mernissi kwam op woensdag 27 april in De Balie de vertaling van haar nieuwste boek *Het Verboden Dakterras* op te luisteren. Avontuurtjes in Marokko schijnen te moeten beginnen met het springen vanaf een dakterras, waardoor naast gebroken harten ook gebroken enkels een belangrijke rol spelen.

De houding van moslims ten opzichte van "ongelovigen" en "afvalligen"

In een discussie met Abdulwahid van Bommel voor de Nederlandse Moslim-omroep op donderdag 20 april stelde Prof. P. van Koningsveld de vraag naar de tolerantie van de islam ten opzichte van

humanisten en mensen die er voor hebben gekozen om geen religie aan te hangen. Van Koningsveld stelde, dat de leer van de islam op dit gebied nog niet goed ontwikkeld is. Ten opzichte van religies 'van het boek' wordt wel die verdraagzaamheid geleerd, maar dit gebeurt niet ten opzichte van anderen, die dan zonder meer 'ongelovigen' worden genoemd. Van Bommel kwam meteen al met een antwoord en citeerde Soerat Al-Kahf, 18:29: "Degenen die gelovig willen zijn, laat ze en degenen die ongelovig willen zijn, laat ze". Dat leek hem een goed uitgangspunt voor een nadere ontwikkeling van de islamitische leer en tolerantie ten opzichte van humanisten.

Moslims in de politiek

Alle grote partijen van Nederland hebben voor de parlements-verkiezingen minstens een moslim op de lijst staan. Moh. Rabbæ is de meest bekende, omdat hij een van de twee lijst-trekkers van Groen-Links is. Het is wel even wennen om C. Cörüz te horen spreken over een "islamitische christen-democraat", omdat hij op de CDA-lijst staat. De Marokkaan O. Cherribi voelt zich thuis bij de VVD, terwijl de heer Tütüncü de geleerden van D66 versterkt. Ook al vinden alle vier de islam belangrijk, ze "gaan niet met de koran de kamer in, zoals Schutte dat met de bijbel doet" (Rabbæ). De keuze voor de partijen is eerder een seculiere geweest, ook al ziet Cörüz juist wel raakpunten bij het CDA op punten als euthanasie en abortus, bijzonder onderwijs en omroep.

Nog steeds hoofddoekjes als probleem

Op 31 maart gaf de rechter uitspraak in een kort geding, dat was aangespannen door Rita Walravens, een Belgische moslim. Een meisjesvakschool voor textiel

verbod haar dochtertje tijdens de schooluren een hoofddoek te dragen. De rechter accepteerde deze beperkende bepaling van het schoolreglement en overwoog bovendien dat de koran aan vrouwen onder elkaar niet verbiedt om de hoofddoek af te laten. Volgens de directrice van de vakschool krijgen moslimleerlingen in het Gentse bedrijfsleven geen stageplaatsen als zij hoofddoeken dragen. (Volkskrant 1 april)

WCRP en de veiligheid in Europa
WCRP, World Conference on Religion and Peace, hield op 23 april een openbare vergadering in het Mozeshuis te Amsterdam. Belangrijkste spreker was oud-ambassadeur Drs. E.J. Korthals Altes, die sprak over *Interreligieuze samenwerking en de veiligheid van Europa*.

Het derde millenium ingebeden op de Sinai?

Paus Johannes Paulus heeft voorgesteld om aan het begin van het jaar 2000 een interreligieuze dag van gebed te houden met joden en moslims op de berg Sinai, die door joden, christenen én moslims als de berg van Mozes wordt geëerd. De bijeenkomst moet volgens de paus ook worden benut om tweeduizend jaar kerkgeschiedenis kritisch te bekijken. Hij noemt in een rondschrijven naar all kardinalen onder meer de inquisitie en godsdienstoorlogen. In 1986 nam de paus al het initiatief tot een interreligieuze gebedsdienst in Assisië.

Realiteit en dromen over de gevolgen van islamitisch Spanje

Pieter Sjoerd van Koningsveld, *Islamitische slaven en gevangenen in West-Europa tijdens de late Middeleeuwen*, Leiden, Rijksuniversiteit 1994, 41p.

Op 4 februari 1994 hield Van Koningsveld zijn inaugurele oratie als hoogleraar op het vakgebied van de godsdienstgeschiedenis van de islam in West-Europa. Hij heeft als thema voor zijn kennismakingscollege een zeer bijzonder onderwerp gekozen. Niet de glorie van het islamitische Spanje tussen 700 en 1492, ook niet de problematiek van de migrantenmoslims van de recente tijden, maar een vergeten onderwerp uit de "tussenperiode". Vanaf de 9e eeuw werden bij de christelijke "herovering" van Noord-Spanje de krijgsgevangenen niet gedood, maar als slaaf gehouden. Zoals vaak is gebeurd bij groepen aan de onderkant van de maatschappij, heeft de geschiedwetenschap weinig aandacht aan hen besteed. Van Koningsveld moest dus uit allerlei bronnen kleine gegevens bij elkaar schrapen, om tot een beeld van deze groep te komen. Dit blijkt zeer gevarieerd te zijn. In de islamitische bronnen worden de gevangenen niet als slaven, maar als een soort getuigen en martelaren beschouwd. Over en weer was er een levendige handel in belangrijke krijgsgevangenen die aanzienlijke sommen konden opbrengen. Zo iets bracht dan ook weer een speciale groep van bemiddelaars ("vrijkopers") op de markt. Sommige moslimslaven waren in het gebruik ook veel geld waard. Dat waren met name de geleerden onder hen, zoals de artsen. Sommige slaven werden ook gebruikt/misbruikt als oefenmateriaal voor bekeringsstactieken. Een ervan was in dienst van Raymundus Lullus.

"De gekrenkte islamitische theoloog, die gedwongen werd om de wapenen te verschaffen waarmee zijn geloof moest worden ondermijnd, betreurde het ooit aan Raymundus het Arabisch te hebben gedoceerd en hem de koran en de islamitische Wet te hebben verklaard. Hij pleegde een aanslag op het leven van zijn meester en werd in de gevangenis geworpen waar hij zich tenslotte ophing." (17) Je wordt bepaald niet vrolijk van deze verhalen. Zij zijn toch de momenten van een reële geschiedenis geweest en Van Koningsveld heeft vanuit een groot aantal bronnen een zeer genuanceerd beeld opgezet.

Van Koningsveld trekt de geschiedenis ook door tot in de huidige tijd. Daarbij verschilt zijn visie op Andalusia of het Islamitische Spanje bijna diametraal van het *Andalusian Syndrome*, zoals beschreven door Akbar S. Ahmad. Geboren in het nog ongedeelde India in 1943, werd hij in 1947 mee op uittocht genomen naar Pakistan bij de opdeling. In zijn boek *Discovering Islam* (London, Routledge, 1988) beschrijft deze vooraanstaande Pakistaanse socioloog het "Andalus Syndrome" in Indië als de vrees dat ook daar de islam kan gaan verdwijnen, nadat van 1250-1750 de moslims politiek dominant waren geweest in vrijwel geheel Zuid-Azië (p. 160-168). Van Koningsveld verwoordt daarentegen een nogal optimistische "Andalus-droom", waarbij hij refereert aan een herleving van de islam onder de Black Muslims van Noord-Amerika en de "Renaissance van de islam onder mensen van Spaanse origine" (p. 32). Wetenschappers hebben zowel met syndromen, de nachtmerries, als met gelukkiger dromen rekening te houden, want het zijn werkzame krachten in de feitelijke geschiedenis!- Karel Steenbrink

Aanklacht tegen UMMON

M.Rabbae, *Naast de Amicales nu de UMMON. De Mantelorganisaties van de Marokkaanse autoriteiten in Nederland*, Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders 1993.

Het stof dat dit boekje bij verschijnen deed opwaaien is weer gaan liggen, maar de sporen die het in islamitisch Nederland heeft nagelaten zijn nog steeds zichtbaar. *Naast de Amicales nu de UMMON* is een aanklacht aan het adres van de grootste Marokkaanse moskeefederatie, de Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland. De auteur is niet de eerste de beste: na jarenlang directeur te zijn geweest van het Nederlands Centrum Buitenlanders werd hij als lijsttrekker van Groen Links de eerste Marokkaan in het Nederlandse parlement. Als verdediger van de belangen van migranten in ons land heeft Rabbae zich altijd geweerd tegen pogingen van de Marokkaanse overheid om haar onderdanen in Nederland onder de duim te houden. Zo bekritiseerde hij regelmatig het feit dat Marokkanen die zich in Nederland kritisch hadden uitgelaten over het Marokkaanse regime, tijdens hun vakanties in Marokko werden gearresteerd en geïntimideerd door veiligheidsbeambten. Het boekje over de UMMON is dus onderdeel van een jarenlange strijd voor vrijheid van meningsuiting en tegen inperking van die vrijheid door Marokkaanse overheidsfunctionarissen.

De belangrijkste stelling van Rabbae is, dat de genoemde organisatie een verlengstuk is van de Marokkaanse overheid en in opdracht van deze overheid handelt om controle uit te oefenen op de moskeeën. De methoden die daarbij worden gehanteerd, vormen volgens de auteur een schending van de mensenrechten. Andersdenkende Marokkanen zouden worden geïntimideerd en hun vrijheid

van meningsuiting en organisatie zouden worden door toedoen van de UMMON worden ingeperkt.

Het boekje bestaat uit 24 pagina's hoofdtekst en 142 pagina's bijlagen. Het betoog in de hoofdtekst kan als volgt worden samengevat: de Marokkaanse staat, die wordt gekenmerkt door schendingen van mensenrechten, ongelijke verdeling van rijkdommen, angst van de burgers voor de overheid, heeft zich steeds nadrukkelijk bemoeid met zijn onderdanen in West-Europa. Deze bemoeienis had ten doel het handhaven van deviezenstromen vanuit deze migrantengemeenschap naar Marokko, en het voorkomen van politieke oppositie in den vreemde. Aanvankelijk richtte deze bemoeienis zich op het isoleren van de Marokkaanse migranten van hun omgeving en het tegengaan van hun participatie in de Europese/Nederlandse samenleving. Aan het einde van de jaren tachtig werd dit anti-integratiebeleid losgelaten, maar hield men vast aan de doelstelling van begeleiding van de Marokkanen in Europa om hun banden met Marokko en -vooral- hun investeringen in Marokko op peil te houden. Als instrumenten voor deze controle over de landgenoten in den vreemde gold in de jaren zeventig m.n. het netwerk van Amicales-organisaties, die de Marokkanen moesten bezighouden met a-politieke culturele activiteiten. Nadat deze organisaties een slechte naam hadden gekregen in Nederland werd gekozen voor nieuwe netwerken en mantelorganisaties van het Marokkaanse regime. De oprichting van de UMMON in 1982 moet in dit verband worden gezien als een poging om alle Marokkaanse moskeeën onder de invloedssfeer van de Marokkaanse autoriteiten te brengen en invloeden van andere, kritische, Marokkaanse organisaties tegen te gaan. Het scherpste verwijt dat de UMMON wordt gemaakt is dat leiders van rivaliserende Marokkaanse or-

ganisaties door ambassadepersoneel of door de UMMON zelf worden geïntimideerd, o.m. door te dreigen met représailles tegen familieleden in Marokko. Het boek is onderbouwd met verwijzingen naar in totaal 24 bijlagen. De belangrijkste zijn: 1. een dossier uit 1983 over een incident in de grote moskee te Amsterdam, waar de imam had geweigerd een zegenbede voor de Marokkaanse koning uit te spreken, juist in een gebedsdienst waar de Marokkaanse minister van onderwijs aanwezig was. De imam werd daarop op staande voet ontslagen en kort daarop werd hij in elkaar geslagen. De persoon die voor dit ontslag verantwoordelijk wordt gehouden, dhr. M. Echarroui, is de huidige voorzitter van de UMMON. 2. Een vertrouwelijk rapport uit 1986 van een voormalig lid van de adviesraad voor Marokkanen in Amsterdam, die alarm slaat over intimiderend optreden van de toenmalige Marokkaanse consul die alle Marokkaanse organisaties in de hoofdstad onder controle van een nieuwe Amicales-structuur wilde plaatsen en oppositionele groepen door infiltratie wilde laten uiteenvallen. Ook in dit rapport komt de voorzitter van de UMMON naar voren als een sleutelfiguur die een uiterst dubieuze rol speelt. 3. Diverse getuigenissen, meest anoniem, van bestuursleden van de in 1992 opgerichte Nederlandse Federatie van Maghrebijnse Islamitische Organisaties, een concurrent van de UMMON, die verklaarden door de Marokkaanse consul op het matje te zijn geroepen en onder druk te zijn gezet geen tegen de UMMON gerichte acties te ondernemen.

Naast de Amicales nu de UMMON is een aanklacht, geen poging om alle argumenten voor en tegen zorgvuldig af te wegen. Daardoor gaat het boek mank aan eenzijdigheid. Verklaringen van tegenstanders van het Marokkaanse be-

wind of van de UMMON worden soms wel erg snel als volledig juist geaccepteerd. Het boek staat bol van beschrijvingen van interne conflicten in moskeeën, waarover steeds slechts één van de partijen is gehoord. De mogelijkheid dat afgezette bestuursleden van moskeeën wel eens een gekleurde versie van de gebeurtenissen zouden kunnen vertellen, wordt niet overwogen. De conclusie dat de Marokkaanse overheid de moskeeën in de houdgreep heeft, lijkt van tevoren vast te staan en alle feiten worden zo gepresenteerd dat ze die conclusie bevestigen. Zo spreekt Rabbae over een lijst van moskeeën - onder controle van de Marokkaanse ambassade en consulaten in Nederland - die op 29 april 1981 verzonden werd door de Consul-Generaal in Amsterdam aan de ambassadeur in Den Haag. Uit de bijlage blijkt, dat het in werkelijkheid gaat om een lijstje van *alle* toen bekende moskeeën in Nederland die door Marokkanen werden bezocht, inclusief een veertiental gemengde Turks-Marokkaanse moskeeën. Het feit dat een moskee voorkomt op een adreslijstje van de consul wordt ten onrechte opgevoerd als een bewijs van controle over die moskee door de Marokkaanse staat.

Anderzijds bevat het boek teveel signalen van intimiderend optreden door Marokkaanse staatsdienaren in Nederland om alles als pure verzinsels terzijde te schuiven, zoals de UMMON in zijn verweer steeds heeft gesteld. Het werpt indringende vragen op over de werkwijze van de moskeefederatie en met name zijn voorzitter. Wellicht dat het nog lopende proces tegen het boek enig licht op de zaak kan werpen.

Intussen blijft de UMMON, om in politieke termen te spreken, aangeschoten wild, en vormen de aantijgingen aan zijn adres een lastig probleem voor moslimorganisaties, overheidsinstanties of andere instellingen die met Marokkaanse be-

moslims te maken hebben: moet men de UMMON mijden als een ondemocratische groepering of moet men uitgaan van het principe, dat iemand onschuldig is tot zijn schuld is bewezen? Voor de onderlinge verhoudingen in islamitisch Nederland heeft de publicatie van het boek negatief uitgewerkt. Het was beter geweest als de auteur zich had beperkt tot de feiten die hij ook echt hard kan maken.

Nico Landman

Een kleurrijk en levendig levensverhaal van Mohammed

Anne-Marie Delcambre, *Mohammed, profeet van de Islam*, Fibula 1993 f22,50.

De nieuwe publikatie van Anne-Marie Delcambre over de profeet Mohammed biedt een uitstekende en heldere inleiding op de achtergronden en omstandigheden van de profeet. Delcambre is arabiste en was o.m. verbonden aan de Sint-Jozef Universiteit van Beirut. Aan de hand van veel verhalen en legendes belicht zij het karakter van de profeet en de boodschap van de koran. Dit gebeurt aan de hand van verhalen die in andere inleidingen niet voorkomen. Het boek geeft bovendien schitterende illustraties waardoor de lezer a.h.w. op filmische wijze de geschiedenis in Mekka kan meemaken. Een rode draad in haar studie is de strijd tegen maatschappelijk onrecht in de Mekkaanse samenleving als de achtergrond van het geloof in de Ene en Enige God waartoe de koran de mensheid oproept. Een aanbevolen studie voor hen die zich nader op de maatschappelijke omstandigheden waaronder de koran is ontstaan, willen oriënteren.

Marien van den Boom

Een ethiek van de schaamte?

Abdulwahid van Bommel, *Islam en Ethiek in de Gezondheidszorg*, Den Haag, Uitg. Oase, 1993. ISBN 90-74792-04-9.

Schaamte is in de westerse cultuur zeker geen deugd. Zelfbewust en vrij gekozen gedrag staan ermee op gespannen voet. Kinderen wordt geleerd frank en vrij over hun gevoelens te praten en zich niet te schamen over hun lichamelijke en seksualiteit. Geheimzinnigdoenerij wordt niet gewaardeerd.

Zie ik het goed dat juist de moslimethiek leert dat schaamte geen slechte eigenschap is? Integendeel, een gepast besef van schaamte vormt als het ware de voedingsbodem van een humane en leefbare moraal. Terughoudendheid in lichamelijk opzicht, geen onnodige blootgeving, respect voor de integriteit van het lichaam en het geheim van de sexualiteit, zijn enkele kenmerken van het islamitisch ethos. Het is een van de dingen die ik leer uit het boekje over "Islam en Ethiek in de Gezondheidszorg" van Abdulwahid van Bommel.

Allereerst: het is een boeiend en informatief overzicht van de stand van zaken in de moslimethiek. Voor mij grotendeels nieuw en onbekend terrein: ik heb dus gelezen als een oningewijde. Ik denk dat een dergelijk boek in een grote behoefte in Nederland zal voorzien, met name bij niet-moslims, die in hun werk of vrije tijd met de moslimgemeenschap te maken hebben. En wie behoort niet bij die groep?

Van Bommel wil vooral inzicht bieden. Hij geeft op de eerste plaats een beschrijving en niet zozeer een beoordeling van de moslimethiek.

Daar had ik als ethicus meer over willen weten. Wat is nu precies de positie van de moslimethiek ten opzichte van de morele idealen van de Verlichting? Is het juist of bevooroordeeld om te zeggen dat de moslimethiek vooral te begrijpen is binnen de alomvattendheid van natuur, tijd en volk?

Ook had ik graag meer willen weten over de verschillende standpunten, die er leven binnen de moslimgemeenschap. Want er is natuurlijk niet één moslimethiek netzomin als er een christelijke ethiek is. In hoeverre zijn de verschillende stromingen in de ethiek al of niet met elkaar in gesprek?

Is er b.v. consensus over het beroep op de koran? In het geschrift van v. Bommel fungeert een koran tekst nog wel eens als bewijs en argument voor een moreel standpunt. In de christelijke ethiek is zo'n bewijsvoering zeer problematisch geworden.

Op pagina 11 doet van Bommel een boeiende constatering. Hij verwerpt m.i. terecht de stelling van Kuitert dat de Nederlander alleen maar tolerant zouden dienen te zijn ten opzichte van die

rare moslimmoraal. Van Bommel beweert dat moslims fundamentele visies delen met hun Nederlandse medeburgers en dat hoogstens bepaalde velden in de werkelijkheid van waarden en normen een specifiek islamitische invulling krijgen. Maar is dat niet te makkelijk? Liever zou ik een derde weg willen bewandelen, die van de grondige ontmoeting waarin beide gesprekspartners ook fundamentele verschillen onder ogen zien en benoemen.

Vooralsnog gevoel ik -positief te waarde- ren!- schaamte dat ik zo weinig van het moslimethos bleek te weten. Een gesprek kan pas beginnen na goede informatie wederzijds.

Rob Treep (Ethicus, Theologische Academie Hogeschool Holland, Diemen).

Mijn Heer
 Hoe schaam ik me
 geef ik mezelf op de kop
 dit is nu mijn gebed
 de ziel van een dom mannetje onderwerpt zich aan Jou.

Mijn Heer
 Jouw werkelijkheid laat mij steeds weer zien
 hoe onecht ik ben
 dag in dag uit verschraalt steeds meer
 de leegheid van mijn wereld
 die mij bedriegt.

Mijn Heer
 help mij
 Jouw kennis te begrijpen
 wereld en ruimte
 plaats en tijd
 metaal aarde water vuur
 de kennis van Abrahams bijl en Mozes' staf
 orkaan en oceaan, 99 mooiste namen
 de kennis van de voorbije tijd
 alles wat geborgen is
 in de toekomst
 Jozefs stralende licht en de toverspreuk van Mohammed
 de kennis van alle profeten
 die de wereld in beweging hebben gezet
 met een enkel woord.

[Een gedicht van de jonge Indonesische dichter Emha Ainun Najib. Dit gedicht is een van een serie van 99, ter verheerlijking van de 99 namen van God. De vertaling is genomen uit Karel Steenbrink, *Islamitische Mystiek uit Indonesië*, uitgegeven door Begrip/Cura Migratorum.]

CURSUSSEN EN ONTMOETINGEN

* Het Missiecentrum van het Bisdom 's-Hertogenbosch organiseert op vier woensdagavonden 1-8-15-22 juni een cursus kennismaking met de islam als basis voor nadere contacten. Medewerking wordt o.m. verleend door Omaima Korz-Noor van de Stichting Promotie uit Venlo en de studentenvereniging As-Salaam uit Nijmegen. Plaats: Ontmoetingskerk, Meijhorst 70-33 in Nijmegen. Info: 073-132785 (Blandiene Gerritsen en Harriet van der Vleuten).

* Op 12 juni wordt in het Tilburgse Leypark het gratis toegankelijke Festival Mundial gehouden. Grote trekker oet de Senegalese wonderzanger Youssou N'dour worden. Daarnaast onder meer ook Aisha Kandisha's Jarring Effects (Marokkaanse muziek met heel verrassende effecten). Zaterdag 11 juni is er al het PopMundial, een gratis popfestival onder het motto 'Jongeren bekennen Kleur'. Info: 013-351523.

* Jan Slomp zal ter gelegenheid van de opening van het academisch jaar aan de Vrije Universiteit een lezing geven over het

onderwerp De pluriforme samenleving. Datum: 5 sept. 15.00; plaats: De Boelelaan 1105 in Amsterdam. Inf. 020-5482671.

* WIS, de Werkgroep Interreligieuze Samenwerking, zal op zaterdag 22 oktober een landelijke interreligieuze ontmoetingsdag houden in de Lutherse Kerk te Amsterdam. De bijeenkomst begint om 11.00 uur. Inlichtingen bij Pauline Paalvast, 020-6171789.

* Het Centrum voor Islamstudies van de Hogeschool Holland in Diemen-Zuid biedt in de periode september-november weer twee nieuwe modules aan: Sajidah Abdus Sattar en Marien van den Boom geven een inleiding in het denken van Al-Ghazali (st. 1111), de grote hernieuwer van de islamitische wetenschap; Ibrahim Spalburg geeft een inleiding in de islamitische rituelen, van geboorte tot begrafenis. De modules staan ook open voor belangstellenden van buiten de Hogeschool. Inlichtingen: 020-495.1698/1678.

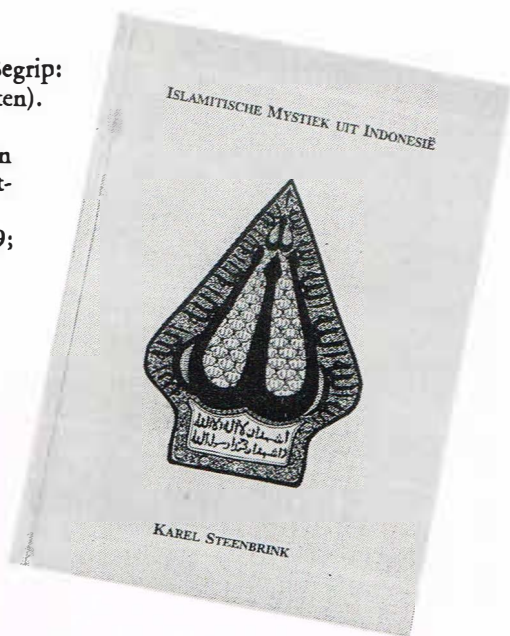
ZOJUIST VERSCHENEN:

als eerste deel van de serie boeken SPIRITUALITEIT IN ISLAM EN CHRISTENDOM

Karel Steenbrink, Islamitische Mystiek uit Indonesië, 's-Hertogenbosch, Begrip-Cura Migratorum, 159 blz; ISBN 90-75087-01-2

Winkelprijs f 22,50
Speciaal voor abonnees van Begrip:
f 16,50 (+ f 2,50 verzendkosten).

Te bestellen door een bericht in open enveloppe, (zonder postzegel) naar Begrip, Antwoordnr. 10789; 5200 WB 's-Hertogenbosch.

Van de ca. 190 miljoen inwoners van Indonesië belijdt 87% of ong. 165 miljoen de islam. Vanouds zijn de mystieke aspecten sterk ontwikkeld in dit grootste islamitische land ter wereld. In dit boek wordt van die mystiek een overzicht gegeven. Uit de periode 1400-1990 wordt een selectie van 17 mystieke tekstfragmenten in vertaling aangeboden. De teksten zijn alle rechtstreeks uit het Maleis, Indonesisch of Javaans vertaald. Voor een gedeelte gebeurt dat hier zelfs voor de eerste maal in een Europese taal. De teksten worden uitvoerig ingeleid en van een duidelijk commentaar voorzien.

BEGRIJ
Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
tel. 073-145159 (tstnr. 3)